FÖRHANDLINGAR Nationalekonomiska Föreningen 1993-01-21

Sammanfattade och redigerade av fil dr LENA SCHRÖDER och PIRJO FURTENBACH

Ordförande: professor **Eskil Wadensjö**
Inledare: finansminister **Anne Wibble**, docent **Villy Bergström**, chefekonom **Klas Eklund** och direktör **Björn Sprängare**
Övriga debattdeltagare: **Danne Nordling**, **Rolf Englund** och **Erik Dahmén**

Finansplanen och den ekonomiska politiken

Eskil Wadensjö:

Detta sammanträde är det mest traditionella inom föreningen. Detta är sextionde gången som en finansminister diskuterar finansplan och budgetproposition i Nationalekonomiska Föreningen. Sammanlagt har 12 finansministrar diskuterat vid olika tillfällen från 1910-talet och framåt. Vi är glada att återigen se finansminister Anne Wibble presentera årets finansplan. Vi kommer sedan att ha tre kommentatorer, Villy Bergström från FIEF, Klas Eklund, chefekonom på Posten och Björn Sprängare, koncernchef på Trygg-Hansa SPP. Efteråt blir det möjlighet till debatt mellan dessa personer och sedan finns det tid för inlägg från övriga personer.

Anne Wibble:

Tack, det känns mycket hedrande att få utöva någonting den sextionde gången, det är inte många föreningar som kan ståta med så många möten i samma ämne.

Som framgått är ett av mina budskap att jag faktiskt är relativt optimistisk. Vi kommer att kunna ta oss ur den här ganska plågsamma, för att inte säga mycket plågsamma, arbetslöshetssituation som vi nu har.

Bland det viktigaste som ekonomisk politik kan och skall göra för att öka sysselsättningen är att öka flexibilitet och dynamik i det ekonomiska systemet. Detta är grundtemat för många av de saker vi håller på med. Under 1980-talet var den allmänna inställningen att allting kommer att alltid vara så här jättebra och kommer att fortsätta att öka med 8, 10, 15 procent om året. Jag har tyckt mig möta en viss tendens i början på 1990-talet att allt kommer alltid vara lika plågsamt under ett stort antal år framöver som det är nu. Så är inte fallet. Ekonomi och ekonomisk utveckling och då också faktiskt ekonomisk politik handlar mycket om att förbättra förutsättningarna för förändringar och flexibilitet och olika typer av anpassningsmekanismer. Det vi gör nu är att stärka det positiva som finns. Det finns en del som är positivt, förvisso icke allt. Politiken följer, som ni har sett och läst, två huvudlinjer: dels att mera direkt stärka de tillväxtfrämjande inslagen och dels att

fortsätta sanera budgetproblematiken.

Jag tänker inte på mera sedvanligt, traditionellt sätt gå igenom innehåll eller förslag i budgetpropositionen, utan jag utgår ifrån att alla ändå har läst huvudinnehållet. Många har dessutom kommenterat det hela, så åtminstone de bör ju ha läst den. Jag tänker i stället koncentrera mig på några frågeställningar som jag tycker är intressanta för politikens förutsättningar och då naturligtvis för politikens utformning.

Att stärka tillväxtkrafterna och sanera budgeten är huvudproblemen. Under den första avdelningen, att stärka de tillväxtfrämjande insatserna, de positiva krafterna i samhället, handlar det mycket om att stimulera ekonomin på olika sätt. Det är en frågeställning som dyker upp ofta, inte minst naturligtvis i lågkonjunktursammanhang. Den första frågan som jag tycker är intressant att diskutera är därför: Hur stimulerar man ekonomin idag? Vad vet man egentligen om effekter av finanpolitiska och penningpolitiska åtgärder på efterfrågan så som ekonomin ser ut nu och med de nya förutsättningarna med växelkurser och annat som vi har? Det tycker jag är en intressant frågeställning.

Den andra frågeställningen som också hamnar i det här häradet med tillväxtfrämjande insatser bygger på diskussionen om prognoser. Den fråga som jag tycker är värd att ställas är: Har regeringen och jag ägnat oss åt rena glädjekalkyler tidigare? För att inte hålla er i spänning om svaret på den här frågan, skall jag avslöja att svaret kommer att bli NEJ.

Den tredje frågan är naturligtvis på vilket sätt kalkyler för den reala ekonomin hänger ihop med prognoser för budgetutvecklingen, som ju inte har utmärkt sig för någon betydande träffsäkerhet.

Man kommer då naturligt över till det andra huvudområdet, nämligen att sanera budgeten. Utgångspunkten är att budgetunderskottet är kolossalt stort, för stort. Frågan är: När det nu är så stort, finns det någon chans att avveckla det? Eller är det också, som vi har beskrivit i budgetpropositionen, en glädjekalkyl? Inte heller där skall jag hålla er i spänning, utan mitt svar kommer att bli att det går att avveckla, det skall avvecklas och det är inte någon glädjekalkyl.

Den sista frågan är avslutningsvis: Hur kan man i olika avseenden snarast förbättra förutsättningarna för den ekonomiska politiken i form av institutionella förändringar?

Om man går tillbaka till den första frågan, som handlar om vad man vet om effekter av olika ekonomisk-politiska åtgärder, är detta faktiskt förvånansvärt svåranalyserat. Det är egentligen litet konstigt med hänsyn till att det har diskuterats så kolossalt mycket. En av orsakerna till att det är osedvanligt svåranalyserat hänger samman med att många förändringar som har skett under den senaste tiden påverkar användbarheten av olika typer av modeller. Om man räknar sig fram till olika händelseförlopp, får man använda osedvanligt mycket mjukdata eller göra allmänna bedömningsjusteringar. Vi rör oss i områden som ligger utanför tidigare observationer, en del på mycket otrevligt sätt i samband med den höga arbetslösheten. Vi vet inte riktigt hur vare sig hushåll eller lönebildning eller annat fungerar eller reagerar i en situation där arbetslösheten är så hög som den är nu. Och vi vet inte heller riktigt hur olika andra ekonomiska förlopp hänger samman när vi har den flytande växelkurs som vi inte har haft i Sverige på mycket länge.

Det som är viktigt att notera är att kolossalt många förändringar i strukturer och samband har skett under senare år. Det hänger rätt mycket samman med de strukturella förändringar som diskuterades här i Nationalekonomiska Föreningen för fem, sex, sju år sedan och som då angavs som exempel på skadliga strukturer, som förstörde eller åtminstone försvårade flexibilitet och anpassningsförmåga och därmed dynamiken och tillväxtkraften i ekonomin och utgjorde en massa grus i

maskineriet. Jag tänker ägna några minuter åt att beskriva hur mycket av det där gruset som faktiskt har försvunnit, vilket i sin tur försvårar bedömningen av åtgärders effekter i den nya situationen.

Några av er har antagligen läst *Aftonbladet* idag, där det finns en egenartad beskrivning över effekter av skattereformen. Men utan att behöva tro på någonting som står just i den artikeln, är det uppenbart att skattereformen är en mycket betydande systemförändring i den svenska ekonomin. Den gör att det är ganska svårt att bedöma framöver hur olika delar av hushåll och företag reagerar på olika ekonomisk-politiska medel. Vi har under de två senaste åren också genomfört en stor mängd förändringar i socialförsäkringssystem som också innebär att mönstret i beteendet blir litet annorlunda och som gör det mera svårbedömt att se effekter av åtgärder.

Förändringar inom kommuner och landsting och offentlig sektor och avlägsnande av en massa regler och hinder för privat verksamhet inom de områdena är också någonting som påverkar hur företag reagerar i olika avseenden. En kolossal mängd skatteförändringar, framförallt för företagen och produktionen, och naturligtvis också för hushållen, har också i någon mening förändrat strukturen. En mycket stor del av den EES-anpassning som har skett i den svenska ekonomin är också av det här strukturförändrande slaget som inneburit att förutsättningarna har blivit annorlunda. När man går igenom detta, kan man dra två väsentliga slutsatser: den ena är att ekonomins tillväxtförmåga kraftigt har förbättrats genom att man har förvandlat en massa grus i maskineriet till mera smörjande olja. Och detta har naturligtvis positiva effekter för framtiden. Den andra slutsatsen är att det är mer än vanligt osäkert att bedöma hur både hushåll och företag reagerar på olika ekonomisk-politiska förändringar.

Om man ser på räntan, som är bland det vanligaste folk resonerar om nu, kan man fråga sig om vi vet hur företag och hushåll reagerar på räntan. Man kan säga rent allmänt att fallande tillgångsvärden, tidigare hög skuldsättning och litet eget kapital har bidragit till att den rådande lågkonjunkturen blivit väldigt stark, inte bara i Sverige utan även i många andra länder. Den är mycket markant i de övriga nordiska länderna, men också i Japan och USA och en del andra länder. Det är otvivelaktigt att det här diagrammet "Hushållens skuldkvot 1980–92" visar en dramatisk utveckling av en mycket stor skulduppbyggnad i slutet på 1980-talet (*Figur 1*). Att den kvoten nu har minskat under 1991–92 hänger delvis samman med att sparandet hos hushållen ökade, men framförallt med att hushållens disponibla inkomst ökade mycket starkt 1991–92 till följd av skattereformen, med ungefär 7 procentenheter. Det är dock klart att omfattningen och kraften i anpassningsprocessen har överraskat väldigt många.

Vi har kunnat se i bedömningar av det amerikanska konjunkturförloppet att skuldanpassningen försenade och försvagade den konjunkturuppgång som möjligen nu verkar ha kommit i gång på någorlunda vettigt sätt. Även i Sverige kan man säga att det finns vissa saker som pekar på att hushållen har kommit en bit på väg i skuldsaneringsprocessen. Om man ser på det här diagrammet så kan man tro att allt redan har skett. Så är tyvärr inte riktigt fallet, eftersom det har skett många andra förändringar, inte minst i skatteregler. Man kan förmoda att hushållen vill ha en annan skuldkvot idag än tidigare med hänsyn till att det nu är mycket dyrare att ha lån. Därför skall man inte tro att det är klart med anpassningen bara för att man är tillbaka på nivån från början av 1980-talet, utan hushållen vill sannolikt ha en lägre kvot med hänsyn till de regler som nu råder. Vi har också sett en mycket kraftig uppgång i sparkvoten och den har naturligtvis till stor del bestått av amorte-

ring av lån, och dylikt.

Det finns betydande osäkerheter i dagens situation: en del hävdar att räntesänkningar skulle påverka hushållen enbart genom att gå till ännu mera amortering av skulder, medan andra tror att de skulle leda till att hushållen började köpa mera. Detta gör ju läget ovanligt labilt. Det gör inte intresset för lägre räntor mindre, men jag tror att det vore oförsiktigt att ha stora förväntningar och förhoppningar om ökad konsumtion. Framförallt vore det oförsiktigt att hoppas på mycket snabba effekter. Hushållens finansiella tillgångar är idag ungefär lika stora som deras skuldsättning. Det betyder ju också att man har svårt att vänta sig några dramatiska effekter på konsumtionen av sänkta svenska räntor. Vi har räknat på Finansdepartementet att man skulle få lägre ränteutgifter för hushållen med ungefär 4,5–5 miljarder kronor, om räntan var 1 procent lägre, men det skulle samtidigt minska ränteinkomsterna med ungefär motsvarande summa. Detta påverkar naturligtvis, som man kan vänta sig, de reala effekterna av lägre räntor.

Vad gäller företagssektorn är effekten av ränteförändringar inte heller alldeles självklar, vilket framgår av *Figur 2* "Icke finansiella företags skuldsättning". Ni ser att även där är behovet och intresset för skuldsanering ganska betydande. Lägre räntor skulle underlätta saneringsprocessen, men det är inte alldeles lätt att veta hur mycket som omedelbart skulle omsättas i faktisk efterfrågan och i faktisk investeringsökning. Den allmänna genomgången av detta tyder på att det finns betydande osäkerhet, framförallt i fråga om snabbhet i processen, och det gör att man bör vara relativt försiktig med den här typen av analyser och inte dra för hastiga slutsatser.

Många resonerar om finanspolitiska åtgärder i termer av stimulanseffekter och även där finns det utrymme för betydande osäkerhet i snabbhet eller styrka i reaktionerna. Det finns ganska många beräkningar som tyder på att man vid kortsiktiga och framförallt vid tillfälliga förändringar har en ganska svag reaktion hos hushållens konsumtion. Marginell konsumtionsbenägenhet på kort sikt skulle kanske bli 10, 20 eller 30 procent eller liknande, resten sparar man. Detta förefaller också vara en konsekvens av livscykelhypotesen om hushållens konsumtion.

Även om man ser till de rena, enbart finanspolitiska effekterna, finns det betydande osäkerhet framförallt i tidsfaktorn på reaktionen. Om man bortser från den eventuella effekten som man sannolikt skulle få via negativa effekter på räntan, större underskott av de finanspolitiska åtgärderna och det sämre förtroendet, försvåras bedömningen av i vilken mån man snabbt eller inte kan räkna med några effekter. Min slutsats av den här genomgången om hur man bär sig åt för att stimulera ekonomin, som nu många pratar om, är att det finns betydande osäkerhet i fråga om tiden, hur snabbt eller långsamt reaktionerna skulle komma. Den sannolika bedömningen är att det inte alls går så kvickt som många föreställer sig. Det betyder att det inte är så lätt som man tror med åtgärder.

Eftersom dessa skuldhistorier ser ut som de gör, är det självklart så att både hushåll och företag måste passera en skuldsaneringsprocess på något sätt. Även om man inte får reala effekter omedelbart av ränteförändringar och annat, underlättar skuldsaneringen att framöver komma in i en mera positiv tillväxtprocess. I stället för att i dessa efterfrågesituationer och stimulansdiskussioner laborera via olika komponenter som hänger ihop med skuldsanering, skulle man inrikta sig på direkta åtgärder. Det är inte oväntat att vi i finansplanen lägger fram förslag som uppmuntrar sådana: ROT-insatser, reparationer, underhåll och sådant till den här känsliga perioden 1993/94. Vi föreslår också en ny modell för infrastrukturinvesteringar, som gör det möjligt att ganska rejält öka de insatserna nu. Det är

Figur 1 **Hushållens skuldkvot, total skuld/disponibel inkomst 1980–92.**

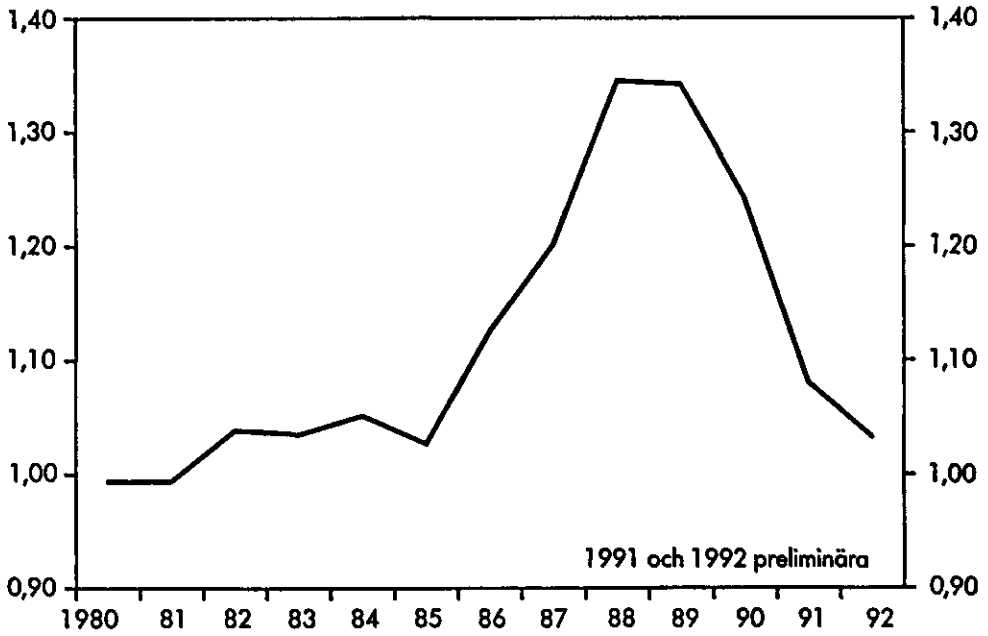

Källor: Statistiska Centralbyrån, Riksbanken samt Finansdepartementet.

Figur 2 **Icke-finansiella företags skuldsättning. Skuldstocken* i relation till BNP 1980–91.**

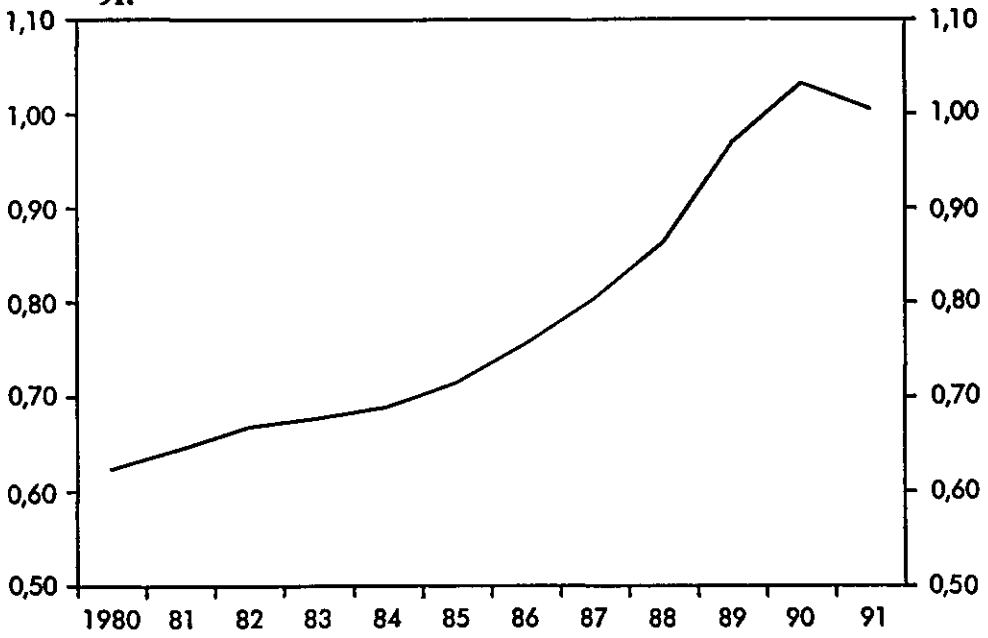

* Exklusive svenska koncern- och handelskrediter.

Källa: Finansräkenskaperna, 1991 preliminart.

långsiktigt viktigt men har naturligtvis också positiva effekter i det korta perspektivet.

Beträffande fråga nr 2, glädjekalkyler eller inte, har jag roat mig med att titta litet på hur andra har gjort (se nästa uppslag, s 284–285). Det skulle vara intressant att se om vi möjligen har prognosmakare nr 1 i salongen, Nils Lundgren. Det är hans prognos som visas här i *Figur 3* "Prognoser över BNP-tillväxt 1992". Man kan läsa på den horisontella axeln olika prognostillfällen och se vilken bedömning Nils Lundgren (NB i figuren) gjorde över bruttonationalprodukten i Sverige 1992. Det fanns betydande förändringar i prognoserna. Om man går vidare till en annan av de större bankerna (SHB), vars prognosmakare i början av den här tidsperioden var Ulf Jakobsson och senare Lars Heikensten, ser man att kurvan inte ser exakt likadan ut, men själva förändringen och förändringsbilden är relativt likartad. Vi har ytterligare banker i landet, kanske litet för många, men här kommer Sparbankernas bank (SBB) och den kurvan ser inte så väldigt mycket bättre ut. Industriförbundet (IF), som har en viss benägenhet att alltid tycka att allting är väldigt dåligt, de har rätt när allting blir dåligt. De ligger med sin kurva litet under de andra. Ola Virin har gjort den. Finansdepartementet använder underlag från Konjunkturinstitutet. Deras Alf Carling har lagt kurvan på litet andra nivåer (KI). Kurvans lutning är dock densamma som hos de andra. Sedan har vi Finansdepartementets olika prognoser som ligger i mitten och ser ut ungefär som alla andra (FiD). Detta illustrerar, även om det är svårt när saker och ting förändras, den gemensamma faktorn i alla bedömningar, nämligen en internationell förändring och en bedömning av hur den svenska ekonomin reagerar på olika störningar. Styrkan i finanskrisen och dess effekter på ekonomin har fått alla bedömningar att se ut så här.

Man kan också titta på hur prognoserna såg ut för den privata konsumtionen 1992 (*Figur 4*). Bilden visar den privata konsumtionens utveckling 1992 vid olika prognostillfällen och om man jämför slutet med början, är det rätt stor skillnad. Även för innevarande år görs det prognoser med olika utgångspunkter och vid olika tidpunkter, "Prognoser över BNP-tillväxt 1993"(*Figur 5*). Finansens, bankernas och andra organisationers kurvor ligger i liknande mönster. Även i "Prognoser över privat konsumtion 1993" har det varit samma utvecklingsförlopp och kurvorna ser ganska lika ut (*Figur 6*). Ekonomiska prognoser är en konst och man kanske skall vara litet försiktig, det gäller oss alla.

Vad detta beror på och hur detta hänger samman med utvecklingen av budgeten och de offentliga finanserna är av betydande intresse, eftersom det påverkar dels hur vi gör framåt och dels möjligheterna att tro att man ligger någorlunda rätt för närvarande.

Under perioden har det skett en betydande nedrevidering i de internationella konjunkturerna. OECDs bedömningar om tillväxt har också sett ut ungefär på det här viset och även deras diagram visar en negativt lutande kurva. Den internationella nedgången förklarar inte hela eller ens halva förändringen i Sverige. I den svenska bilden kan man säga att effekten är åtminstone dubbelt så stor som för den internationella ekonomin. Vi hade mera effekter och fick större problem. Vi fick högre räntor än på många andra håll, framförallt en större ränteuppgång. Vi kom ner till en lägre prisökningstakt än vad de flesta av oss bedömde, så realräntan blev högre. Det betyder att tillgångspriser och annat föll mycket snabbare än vad någon trodde och det blev naturligtvis mycket mindre intressant att investera i fastigheter, om det blev några fastighetsaffärer alls. Det blev mera effekter på den reala ekonomin och vi fick en större ökning av arbetslösheten. Hushållens förväntningar påverkades så

att det blev betydligt mer av försiktighet i bedömningarna. Det blev en slags stämningsförändring som hade reala effekter. Vi hade en effekt av en internationell konjunkturdämpning som i den svenska ekonomin var betydligt större än i många andra ekonomier beroende på att desinflationsprocessen och problemen i den finansiella sektorn underskattades ganska rejält. Detta hade naturligtvis effekter på budgeten.

Som ni säkert har lagt märke till, trodde jag här för ett år sedan att budgeten för 1992/93 innevarande år skulle sluta på ett underskott av litet drygt 70 miljarder kronor och i den budgetproposition som nu är framlagd ligger budgetunderskottet för innevarande budgetår på litet knappt 200 mdr kronor, alltså en skillnad i bedömningarna på 130 mdr kr. Man kan säga att den sämre ekonomiska utvecklingen, den sämre reala utvecklingen, förklarar kanske ungefär hälften av detta och den andra hälften förklaras av olika bankstödsinsatser av mera direkt slag och ett antal förändringar som har medfört ökade utgifter. Det finns en post som handlar om större faktiska utbetalningar till infrastrukturinvesteringar, vilket rimligen borde ta död på myten att det inte har skett någonting. Vi har betalat ut väldigt mycket mera pengar. Det blev mycket mera bostadsbyggande än vi trodde förra året, varför vi har betalat mer för bostadsinvesteringar. Vi har betalat mera pengar för flyktingmottagning och liknande. Och vi har naturligvis fattat ett och annat beslut själva också. Statsskuldräntorna har ökat på grund av växelkursförändringar och högre räntenivå. Jag tänker inte gå igenom det så kolossalt noga av det enkla skälet att alla kommer då att kunna räkna ut exakt hur mycket pengar vi har avsatt det här året i reserv för mera bankstödsinsatser och detta vore olämpligt.

En av de mera väsentliga förklaringsfaktorerna, det är ändå bra att veta vad det beror på, handlar om förändringarna i den reala ekonomin. Om man tittar på till exempel BNP-justeringar handlar det om mycket betydande förändringar. I prognosen för 1992 är det en skillnad mellan prognostillfällena på ungefär en procentenhet och för 1993 är det en skillnad på 2,7 procent. Detta gör väldigt mycket, eftersom den lägre siffran för 1992 är bas för 1993. Det är 3,7 procent sammantaget och det är klart att det påverkar mycket kraftigt skatteintäkter, både inkomstskatter och mervärdeskatter och alla möjliga andra skatteintäkter och självklart också arbetslöshetsutgifter av olika slag, både aktiva och passiva.

Detta är om inte ett försvar av så en förklaring till hur siffrorna kunnat bli så annorlunda än vad de flesta av oss trodde för en tid sedan. Det hjälper inte att gråta över spilld mjölk utan nu är läget som det är, och då är det viktigt att veta om det går att göra någonting åt de här underskottssituationerna och hur det i så fall skall ske. Man kan konstatera att underskottet har vuxit kolossalt snabbt, alldeles enormt snabbt. Tyvärr finns det ingenting som tyder på att det skulle försvinna lika kvickt. För att få det att försvinna måste man göra olika saker. Det är här uppdelningen i konjunkturberoende underskott och icke-konjunkturberoende eller konjunkturrensat, eller ibland strukturellt underskott, kommer in. Begreppet strukturellt underskott är egentligen litet missvisande. Vid beräkning av det strukturella underskottet görs korrigering enbart för BNPs nivå och inte för andra faktorer, som t ex BNPs sammansättning, förändring i sparande och liknande saker. Det strukturella underskottet borde egentligen heta någonting annat. Det är dock ett begrepp som jag ändå tror är konstruktivt i den här diskussionen och innehåller också saker som man kanske vill kalla vare sig konjunkturella eller strukturella utan som är av ett annat slag, liksom utgifter för flyktingmottagning som handlar om åtgärder som är beroende av krig i andra delar av världen. De är svåra att

Figur 3 **Prognoser över BNP-tillväxt 1992. Observationerna ordnade efter respektive prognostillfälle.**

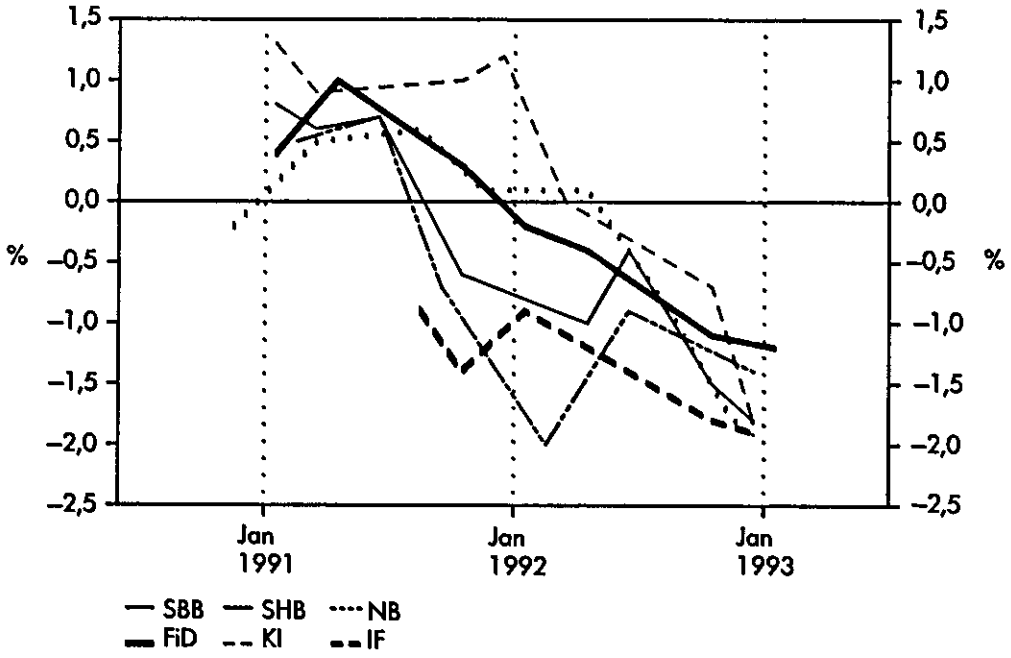

Figur 4 **Prognoser över privat konsumtion 1992. Observationerna ordnade efter respektive prognostillfälle.**

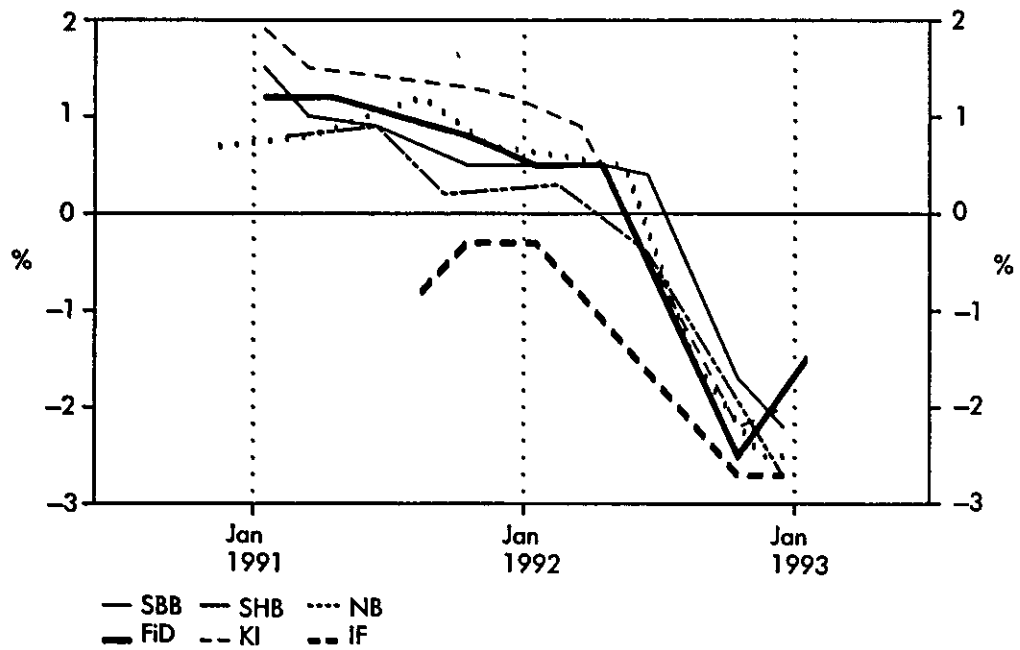

Figur 5 **Prognoser över BNP-tillväxt 1993. Observationerna ordnade efter respektive prognostillfälle.**

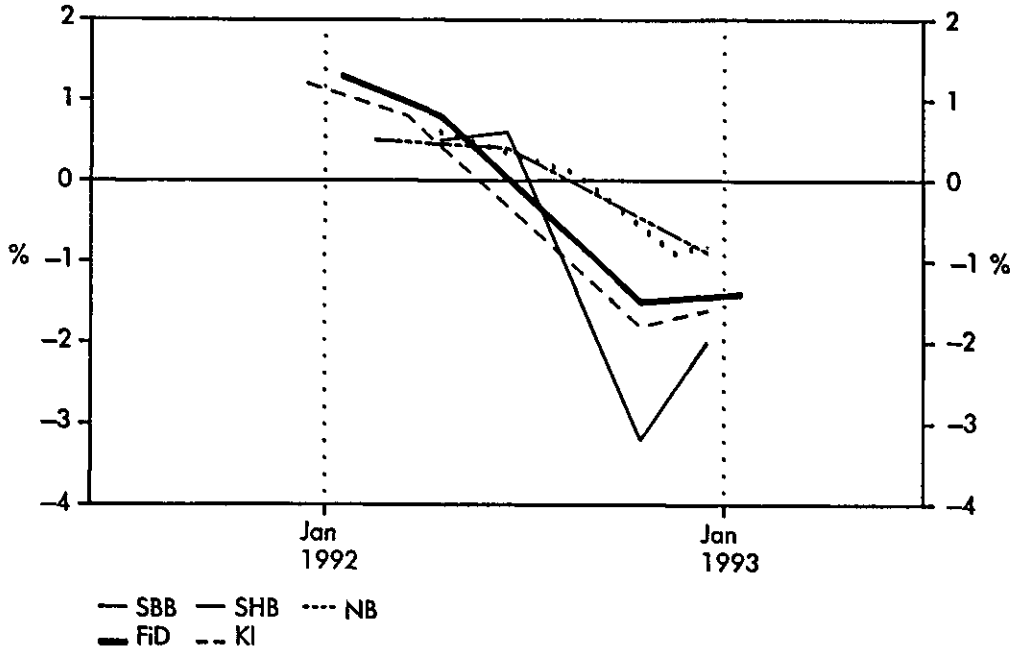

Figur 6 **Prognoser över privat konsumtion 1993. Observationerna ordnade efter respektive prognostillfälle.**

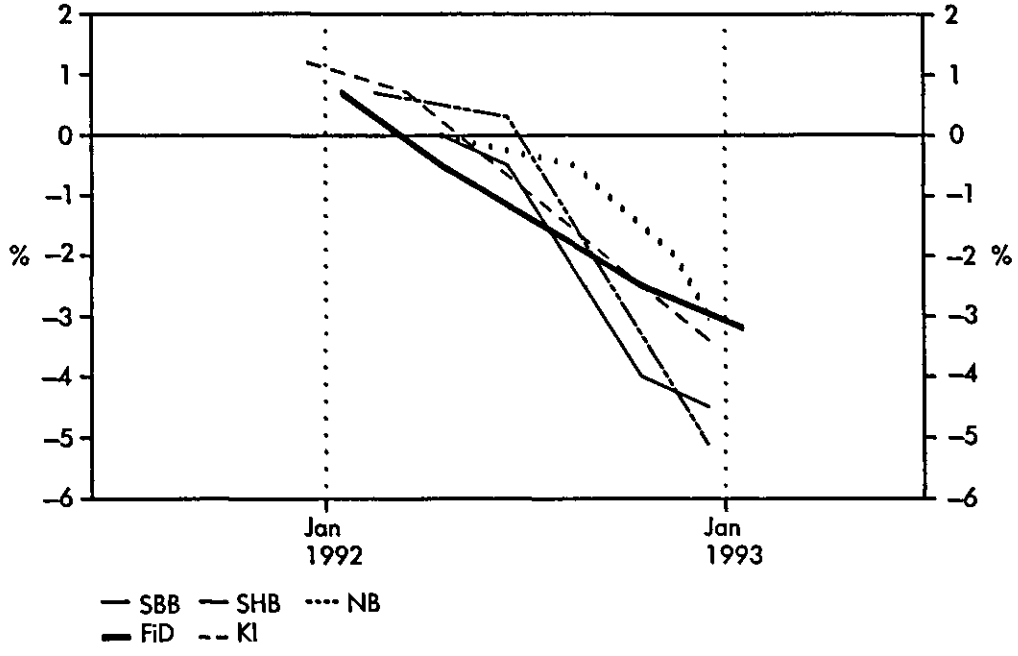

Figur 7 **Finansiellt sparande i offentlig sektor. Miljarder kronor löpande priser.**

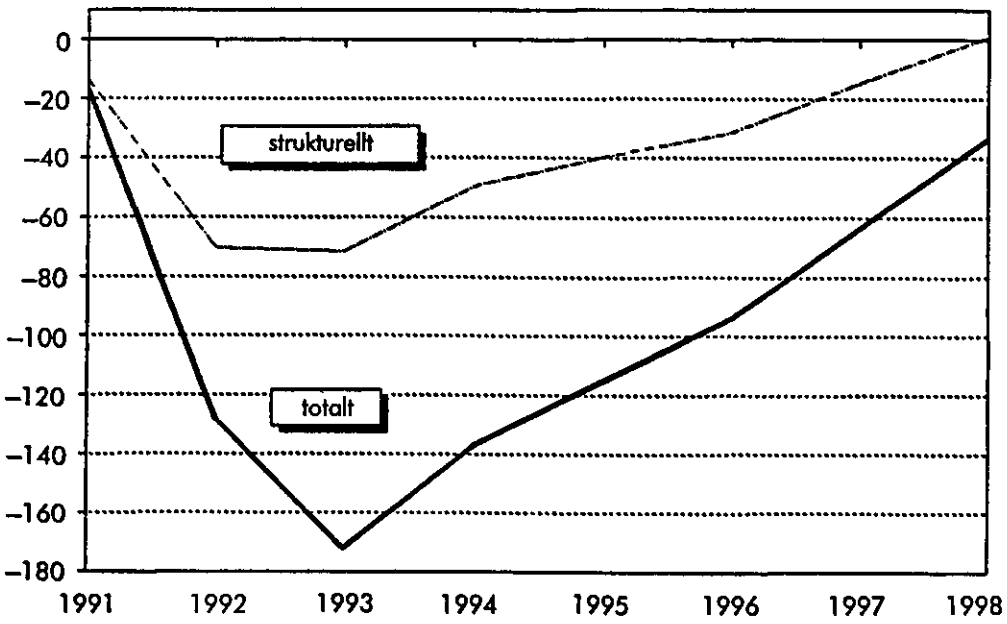

hänföra till en speciell situation i den svenska ekonomin.

Det är helt centralt att få in den svenska ekonomin i ett mera bestämt positivt tillväxtförlopp och att stärka de positiva krafterna och att vi visar hur underskottet skall tas bort. *Figur 7*, "Finansiellt sparande i offentlig sektor", finns även i finansplanen. Bilden visar hur man kommer ifrån situationen idag med ungefär 70 mdr kr i strukturellt underskott, som nästa år minskar till ungefär 55 mdr kr och sedan förändras en del på grund av att åtgärder som redan är beslutade får effekt framöver. Det är positiva effekter som leder till att underskottet minskar av sig självt kan man säga. Samtidigt ökar det på grund av räntebetalningar och andra fenomen i ekonomin. För att komma ner till en 0-situation under en 5-årsperiod, som vi hade bedömt, måste man göra olika saker. Vi föreslår att man för det första slår fast att det här underskottet skall bort. Jag tror att det är centralt från förtroendesynpunkt.

Det andra är naturligtvis att visa ungefär hur det skall ske. Att tala om vilka bedömningar vi gör och hur detta skulle bli möjligt. Det krävs två typer av beslut eller åtgärder och ytterligare ett och annat förlopp som ligger i kalkylen "Det strukturella underskottet" (*Figur 8*).

Figur 8 **Det strukturella underskottet.**

Det strukturella underskottet i de offentliga finanserna ska bort.

- −25 Mdr 1994–96 (Sjukförsäkring, bostäder, grundavdrag)
- −10 Mdr per år 1997 och 1998
- Realt oförändrad offentlig konsumtion

Om man slår ihop de första två raderna i figuren handlar det om budgetförstärkningar på ungefär 10 miljarder kronor per år under den närmaste 5-årsperioden. Det finns också beskrivet i olika dokument. Det är uppdelat på bilden för att

riksdagen skall kunna fatta beslut om 3-årsperioder. Det är den ena komponenten och den har blivit mycket uppmärksammad. Den andra komponenten har blivit något mindre uppmärksammad men är precis lika viktig och precis lika tuff, kanske till och med svårare. Det förutsätter att man fattar beslut om åtgärder som innebär att den offentliga konsumtionen förblir realt oförändrad. Detta är inte så enkelt och betyder i realiteten en minskning av den offentliga konsumtionen på ungefär 2 procent om året. Detta motsvarar en ökning av det finansiella sparandet i den offentliga sektorn på 8–9 mdr kr jämfört med tillväxttrend. Totalt handlar det alltså om 18–20 mdr kr om året. Man skall också notera, vilket inte heller alla gjort, att 10 mdr kr per år är en saldosiffra, en slags nettosiffra. I den mån man beslutar om någonting, t ex någon utgiftsminskning som för med sig att någon annan utgift ökar litet grann, så är det nettot av alla dessa saker som skall bli 10 mdr kr. Det är ett ganska tufft program, men icke desto mindre är min bedömning att det är alldeles centralt för att vi skall kunna åstadkomma en förstärkning av de positiva krafter som behövs.

En fråga som har blivit omdiskuterad och som kan vara intressant att ta upp i kväll är möjligheten att under ett antal år i mitten av 1990-talet åstadkomma en tillväxt som är beräknad till 3,2 procent, vilket är en relativt hög tillväxttakt för ekonomin. Min bedömning är att detta är fullt möjligt av två skäl, nämligen dels att vi i utgångsläget får mycket betydande ledig kapacitet, alldeles för mycket med tanke på arbetslösheten, och att vi också har genomfört alla de strukturella förändringarna och förvandlat en mängd grus till smörjmedel i det ekonomiska systemet. Det vore ganska dumt att bortse från detta när man ser framåt i tiden. Att ha realt oförändrade utgifter för offentlig konsumtion innebär att det är en skattefinansiering i konsumtionen som får öka i takt med högst den allmänna prisutvecklingen. Och det betyder att alla andra anspråk som hänger ihop med befolkningens ålderssammansättningar och andra demografiska förändringar, ny teknik inom sjukvård och sådana saker, måste mötas med effektiviseringar. Av det skälet tror jag att en oerhört central faktor i det ekonomiska förloppet framöver kommer att vara fortsatt avreglering och konkurrens ifråga om produktion av dessa tjänster.

Avslutningsvis vill jag gå in på några institutionella förändringar som jag tror skulle göra saneringsprocessen och stärkandet av tillväxtkrafterna litet enklare, det finns ett stort antal sådana. Vad kan vi göra för att underlätta för det politiska systemet att leverera de beslut som krävs? Det finns ju idag en betydande diskussion som handlar om egenarter eller annat i riksdagsbehandlingar och en del andra institutionella förhållanden, som gör att detta kan vara ett betydande problem. Det finns forskare som har ägnat sig åt detta och tittat på vad det är för mekanismer som medför att statsutgifterna i vissa länder tenderar att växa mycket mera än vad det finns täckning för. De försöker förklara vad det är för mekanismer som gör att vissa länder, sju-åtta OECD-länder, för en statsskuldpolitik som inte är långsiktigt hållbar. Det visar sig handla om många olika saker: riksdagens förmåga att fatta långsiktiga finanspolitiska beslut, valsystem och beslutsregler, förutom mera givna faktorer som automatik eller inte i utgiftssystem.

En del av det materialet har sammanställts och analyserats i en studie inom ESO av Per Molander, sekreterare i Lindbeck-kommissionen, en liten skrift som jag rekommenderar för läsning. Man refererar bland annat en undersökning som EG-kommissionen har låtit göra och visar dels att det finns väldigt stora skillnader mellan olika länder och dels att hur budgetprocesser och institutionalia ser ut får ganska bra förklaringsvärde. Däremot kan man säga att i den studien finns det

inte något starkt stöd för tanken att normer på makronivå skulle ha så väldigt stor betydelse, därför att sådana regler inte är operativa för myndigheter och verk.

Jag menar därför att det är väldigt centralt att man översätter normer och riktlinjer för budgetpolitik eller för riksbankspolitiken till mera operativa beskrivningar, det handlar om såväl lagformulering som rambudgetering. Jag tror att det är centralt för politikens begriplighet för allmänheten att man har betydelsefulla normer. För att detta skall kunna användas operativt måste man översätta det. Det räcker inte för en myndighetschef på ett centralt verk att få veta att en norm för budgetpolitiken är att få bort det strukturella underskottet, det är inte operativt för honom eller henne. Det är inte operativt att få veta att Riksbanken har som mål att inflationen inte får överstiga 2 procent+/−1 procent 1995 eller att regeringen har som en riktlinje för den ekonomiska politiken att den underliggande inflationen som är ungefär 2 procent skall förbli 2 procent. Det måste vara operativt. De allmänna normerna är både mycket viktiga och centrala därför att de beskriver graden av acceptans hos allmänheten i politiken. Det finns mycket goda förutsättningar som svensken har förståelse för att det är viktigt att hålla en låg inflationstakt. Ingen som ser tillbaka till 1980-talet kan rimligen tycka att den utveckling som då var med en inflation på 8−10 procent per år är någonting att ta efter.

I EG-studien som refereras av Per Molander får man en bild där det visar sig att Sverige ligger ganska risigt till, Sverige hamnar väldigt långt ner på en skala som mäter budgetprocessens stramhet på ett eller annat sätt, se *Figur 9* "Strukturindex för budgetprocessen i de tolv EG-länderna och Sverige". Det är bara Italien som ligger sämre till. Det är ganska viktigt att göra något åt det, jag tror att den ekonomiska politiken behöver stödet av bättre budgetprocess. Vi arbetar med att införa rambudgetering där man helt enkelt omsätter normen att få bort det strukturella underskottet till mera konkreta utgiftsbelopp. Man för beloppen först till olika ändamål där man kan politiskt bestämma att så och så mycket skall gå till barn, gamla, rättssystem, vägar osv. Detta översätter man till departementala ramar och annat och sedan får man för varje departement arbeta ihop med sina myndigheter för att fylla den summa pengar man har. Detta är som ni säkert förstår inte någon lätt process, eftersom det vänder upp och ner på hela det budgetarbete som man haft i Sverige sedan urminnes tider. Det kommer också att kräva ganska mycket tänkande och arbete innan det blir accepterat även i riksdagen. Jag tror att det är oerhört viktigt och det har påbörjats ett sådant arbete, som inte går smärtfritt men som framöver kommer att ge en betydande ökad stadga åt budgetprocessen.

Min slutsats är, icke oväntat, att det finns mycket goda möjligheter att förstärka de tillväxtfrämjande krafterna i det tillväxtförlopp som nu börjar spira i ekonomin. Jag tror att det kommer att bli under loppet av detta år en betydande skillnad i samhällsklimat jämfört med förra året. Förra året minskade i stort sett allting. Vi vill naturligtvis komma över till ett tillstånd där i stället allting ökar. Men för att gå från den ena av dessa världar till den andra måste man passera olika mellanstadier. Vi är nu i ett stadium där en del börjar öka, och var och en förstår att det är ett nödvändigt mellanstadium. Det handlar om att utforma politiken så att man förstärker det som är positivt, så att man snabbare än eljest kan komma in i den mera långsiktigt önskvärda tillväxtfasen där rätt mycket växer. Den ekonomiska politiken som den är utformad har det syftet och så vitt det går att bedöma kommer den också att fungera på det viset. Vi kommer in i den mera positiva bilden och saker och ting kommer att börja växa igen, även sysselsättningen.

Figur 9 **Strukturindex (exklusive långsiktighet) för budgetprocessen i de tolv EG-länderna och Sverige (S).**

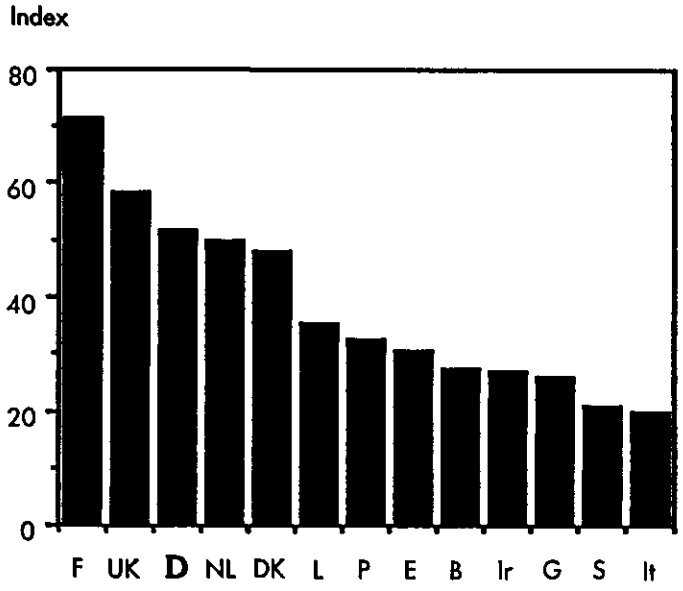

Villy Bergström:

Jag minns genomgångarna med Gunnar Sträng på 1950-talet, då han brukade ägna huvuddelen av anförandet åt att gå igenom olika budgetposter. Det var mycket roligare då, det var plus överallt. Men jag tycker att vi skall vara tacksamma för att Anne Wibble ägnar sig åt principiella och långsiktiga frågeställningar, det tänker också jag göra.

Det är viktigt att ha klart för sig att det svenska konjunkturläget är en kombination av å ena sidan en vanlig internationell lågkonjunktur – tvärtemot vad Anne Wibble antydde ganska mild, men långt utdragen i tiden – och å den andra sidan en politiskt bestämd depression.

Visserligen hade den internationella lågkonjunkturen en ogynnsam sammansättning för oss, både vad gäller branscher och länder. Men att vi nu befinner oss i ett extremläge med massarbetslöshet är politiskt bestämt.

I stället för att motverka en ganska vanlig lågkonjunktur har statsmakterma för första gången sedan 1920-talet förvärrat konjunkturläget. *Vi har inte drabbats av ödet utan av en depression framkallad av regering, riksdag och riksbank.* Av två regeringar, inte bara den sittande.

Det är lätt att peka ut några strategiska beslut som lett till efterkrigstidens största arbetslöshet. Det första jag vill framhålla är normbindningen i olika former under 1980-talet, särskilt utlandslånenormen, som tvingade upp räntorna till nivåer i Sverige som skulle locka den privata sektorn att ta valutarisken och finansiera bytesbalansunderskotten. Det andra beslutet är slopandet av valutaregleringen som medförde fria kapitalrörelser och utlämnade räntebildningen till den internationella kapitalmarknadens nyckfulla bedömningar. För det tredje, övergången från stabiliseringen av valutan gentemot ett handelsvägt index till ECUn, tillsammans med upprättandet av Rehnbergkommissionen, signalerade att den fasta valutakursen och inflationsbekämp-

ningen den här gången var allvarligt menad.

Detta manifesterades i finansplanen 1991 som vi diskuterade med Allan Larsson för två år sedan. Där stod det att *inflationsbekämpningen överordnas andra mål* för den ekonomiska politiken. Den nuvarande regeringen har använt exakt samma formulering i dokument hösten 1992.

I årets finansplan och i uttalanden från regering och riksbank är inflationen målsatt till långsiktigt 2 procent. Men den fulla sysselsättningen är inte preciserad som ett mål för den ekonomiska politiken. Detta är tragiskt med tanke på att full sysselsättning har varit ett överordnat mål för den ekonomiska politiken mellan 1933 och 1990 – i nästan 60 år. Nu nämns det inte i regeringens målformulering.

En viktig orsak till det nuvarande krisläget är naturligtvis vad som har hänt på fastighetsmarknaden. När det stod klart att inflationen skulle pressas ned från 7 à 8 procent till 2 à 4 procent måste fastighetspriserna falla radikalt. Det har varit vanligt med 3 à 4 procent direktavkastning i form av hyror och det gick ihop när bolagen kunde sälja av fastigheter då och då med inflationsbaserad reavinst.

Brottet i inflationsförväntningarna tvingade ned fastighetspriserna 30 à 50 procent så att direktavkastningen kom upp i en nivå kring 8 procent. Detta är grundorsaken till krisen i det finansiella systemet. Det är klart att prissänkningen på fastighetsmarknaden radikalt fördyrade nyproduktion jämfört med andrahandspriser på fastigheter och detta slog hårt mot byggsektorn.

Jag vill gå igenom några av de efterfrågekomponenter som rasat drastiskt. Den första är bostadsbyggandet. Den nuvarande regeringen gjorde genast ont värre genom att riva upp bostadsfinansieringssystemet och dra in investeringsbidragen till bostadsbyggandet. Bostadsbyggandet föll från 70 000 lägenheter 1990 till 25 000 i år och beräknade 15 000 nästa år. På lång sikt skall bostadsbyggandet självklart ned, men det är orimligt med så låga nivåer som 15 000 lägenheter. Följden av allt detta har blivit massarbetslöshet i byggsektorn och försämrade statsfinanser. Kapacitet, kunskap och organisation i verksamheten slås ut.

Den andra efterfrågekomponenten är näringslivets investeringar, som fortsatte falla, utan direkta ingrepp, när industriproduktionen liksom byggnadsverksamheten föll och realräntorna hölls uppe för att försvara valutakursen. Investeringsnedgången har varit 30 à 35 procent sedan 1989 i både industrin och totala näringslivet. Lagerinvesteringarna föll av naturliga skäl och den privata konsumtionen bromsades upp. Så inleddes också starka åtstramningar i den kommunala ekonomin liksom av statlig konsumtion. I år och nästa år beräknas den kommunala sektorn minska med över 50 000 anställda.

I höstas tillkom krispaketen som medför en minskning av den privata konsumtionen med över 3 procent och av BNP med nästan 2 procent.

Allt detta är tillsammantaget en exempellös åtstramning av efterfrågan. Regeringens politik är inte inriktad på att motverka konjunkturnedgången. Begreppet *efterfrågepolitik* går inte att återfinna i finansplanen. Regeringen bedriver i stället långsiktig utbudspolitik, som förstärker den nuvarande nedgången av efterfrågan. Därför måste vi idag tala om 1993 som ett depressionsår, skapat av ekonomisk politik, vars långsiktiga konsekvenser riskerar att bli bestående hög arbetslöshet och en betungande statsskuld.

Det är alldeles klart att Sverige har stora strukturproblem. Jag anser t ex att det har varit alldeles nödvändigt att få in självrisker i socialförsäkringarna. Men det är utmanande, när man nu kan konstatera att skattereformen var gravt underfinansierad, att de kraftiga inkomstskattesänkningarna för särskilt höginkomsttagarna kan sägas få betalas genom nedskärningar i ersättningen till de arbetslösa. Enligt min mening skulle några

Figur 10 **Sparande och investeringar (netto) samt bytesbalans uttryckta i procent av nationell disponibel inkomst.**

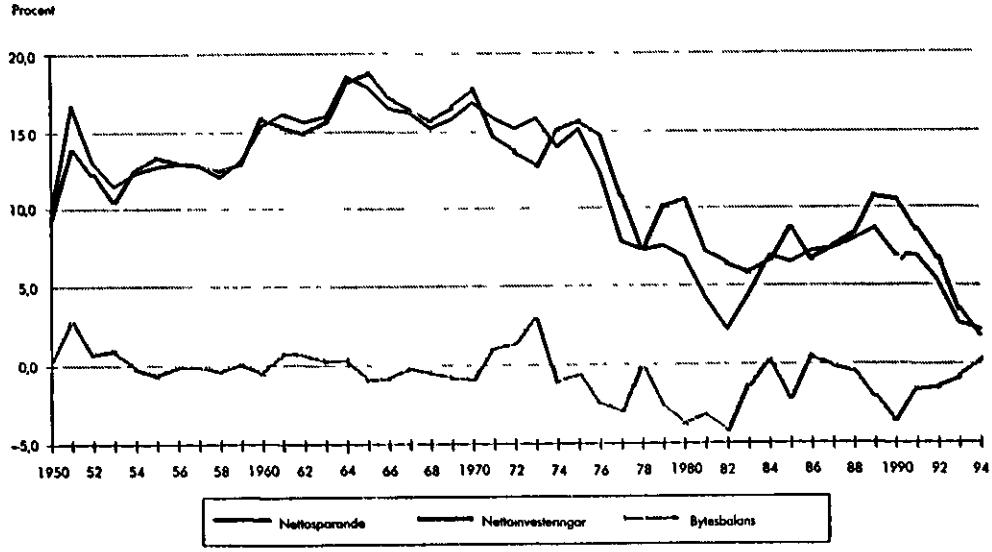

av de allvarligaste strukturproblemen kunna angripas i lågkonjunkturen på så sätt att efterfrågan hålls uppe genom strukturellt riktiga utgifter. Det går inte idag att ta större risker med statsfinanserna, därför måste en aktiv efterfrågepolitik bygga på den *balanserade budgetens multiplikator på marginalen.*

Mitt förslag är – jag vet att Anne Wibble direkt kommer att säga att det är galet – en höjning av den statliga inkomstskatten under 2 år med 10 procent – alltså från 20 till 30 procent. Det skulle ge drygt 15 miljarder. Det viktigaste med skattehöjningen skulle kanske vara att den drabbar höginkomsttagarna och därmed sparandet. Det skulle göra det lättare att få alla försämringar i socialförsäkringarna och av bidragen accepterade. Nedskärningarna drabbar ju värst folk som lever under små förhållanden. Och i dessa tider är sannerligen inte incitamentsproblem och arbetsutbud de mest pockande. Man kan i det här läget faktiskt ta till en slags värnskatt, som det har kallats i debatten.

Låt mig belysa några av våra viktiga strukturproblem med hjälp av en figur "Sparande och investeringar (netto) samt bytesbalans" (*Figur 10*). Det är nettoinvesteringar och nettosparande ställda i relation till Sveriges disponibla inkomster – alltså bidragen till kapitalbildningen ur våra disponibla resurser. (Det sistnämnda är BNP – reinvesteringar – transfereringar till utlandet.) Skillnaden mellan investeringar och sparande är bytesbalansens saldo, återgiven längst ned i figuren. Vi kan konstatera ett par viktiga saker endast genom att se på dessa aggregerade siffror: (1) Sverige har halverat de resurser av våra disponibla inkomster som vi använt till kapitalbildning efter mitten av 1970-talet – från 16 à 18 procent av de disponibla inkomsterna till 7 à 8 procent.

Att kapitalbildningen i industrin, som svarar för den dominerande delen av exporten, varit för liten kan vi konstatera längst ner i figuren. Från mitten av 1970-talet har vi vid tre tillfällen haft jämvikt i bytesbalansen. Bakom den allmänna nedgången av kapitalbildningen kan man konstatera dels en stark nedgång av de offentliga infrastrukturinvesteringarna, dels att industrins tillväxt varit alldeles för liten sedan mitten av 1970-talet.

Industrins kapacitet kan man inte göra

mycket åt med skattepolitik i ett lågkonjunkturläge. För att stimulera den måste framförallt efterfrågan hållas uppe. Regeringens politik har varit den rakt motsatta. Vi har fått en fantastisk förstärkning av konkurrenskraften genom sänkningar av löneskatten och anpassning av valutakursen. Men trots en exportuppgång i år på 5 procent (nästa år 8 procent) beräknas industriproduktionen öka med endast 1 procent i år enligt Anne Wibbles egna beräkningar – industrin beräknas tappa ytterligare 20 000 jobb i år.

De offentliga investeringarna har fallit som andel av BNP ända sedan början av 1970-talet – det var naturligtvis lättare att skära ned investeringarna än att ge sig på konsumtion och transfereringar. 1992 – 1994 hade varit ett gyllene tillfälle att öka de offentliga investeringarna. Det finns många behov: vägar, järnvägar, vatten och avlopp, reningsverk, eldistribution, telekommunition, skolor och andra offentliga byggnader – inte minst reparationer och underhåll av förslitet offentligt kapital. Det skulle ha varit billigt och det skulle ha sparat utgifter för arbetslösheten. Jämfört med många andra länder ligger våra investeringar i infrastruktur lågt. Kanske är det i Sverige som i arbetslöshetens Europa att kapitalbeståndet genom försummade investeringar inte räcker för att sysselsätta hela arbetskraften framdeles.

Det går att precisera innebörden i den tankegången. Genom industrisektorns nedgång från 1989 har produktionen fallit mellan 15 och 20 procent – mer än under 1930-talskrisen. Men kapacitetsutnyttjandet i industrin har inte fallit lika mycket utan med bara hälften, med drygt 8 procent, mellan 1989 och 1992. Det betyder att mycket kapacitet har lagts ned – utgått ut produktionen.

Är inte risken stor att den ekonomiska politiken tvingas slå till bromsarna efter en återhämtning, därför att industrins kapacitet är begränsand så att bytesbalansen börjar visa stora underskott? Tyvärr är det en risk att den framtida sysselsättningen kommer att bromsas innan full sysselsättning nås. Det ligger en stor risk för den framtida sysselsättningen att vi tvingas in i en *stop-go-politik* därför att avindustrialiseringen genom åtstramningspolitiken gått för långt.

Låt mig sluta litet mera positivt. Anne Wibble har fått mycket skäll för att hon räknar med en framtida BNP-tillväxt på drygt 3 procent per år under ett antal år – det gäller 1994–1998 – det skulle vara för optimistiskt. Och varför skulle vi inte kunna få 3 procents tillväxt? Den tekniska utvecklingen bör kunna bidra med minst 1 procent per år, det är ingen orimlighet, sett i historiens ljus. Med 10 à 12 procents arbetslöshet – öppen plus AMS – finns det utrymme för en ökning av arbetskraften i arbete med 2 procent per år i över fem år – därtill kommer befolkningstillväxten. Bara på det sättet kan arbetslösheten absorberas. Det föreligger inga realekonomiska hinder för 3 procents tillväxt, förutsatt att industrins kapacitet byggs ut så att begränsad exportkapacitet inte skapar överhettning, bytesbalansunderskott och restriktiv efterfrågepolitik.

I bästa fall kan vi den vägen få bytesbalansöverskott – genom en exportledd återhämtning – och stigande valutakurs, som bromsar upp inflationstendenserna från kronans undervärdering – för det är det fråga om nu. Jag tror att det är en förutsättning för sänkt arbetslöshet och minskning av det förfärande budgetunderskottet, att vi får den tillväxten, så att folk kan övergå från att vara bidragstagare till att bli skattebetalare. Endast så kan statsfinanserna förbättras och endast då kan räntan komma ned genom att penningpolitiken lättas.

Problemet är tyvärr att dessa två saker betingar varandra. Statsbudgeten är ett hinder för lättare penningpolitik och stram penningpolitik med höga räntor är ett hinder för både tillväxt och förbättrade statsfinanser. Detta är Anne Wibbles Moment 22.

Klas Eklund:

Herr ordförande, fru statsråd, mina damer och herrar.

För ett drygt år sedan hade denna församling en debatt med den då nytillträdda finansministern om "den enda vägen".

- Tillväxt och Europaintegration var *mål*.
- *Medel* var privatiseringar, sänkta skatter, sänkta offentliga utgifter, fast växelkurs.

Jag önskade då Anne Wibble lycka till och sade att hon behövde en hård yta och hjärta av sten för att lyckas. Nu har det gått en tid. Jag vet inte om det beror på att finansministern har ett för vekt hjärta eller för mjuk hud. Men uppenbarligen ser det ut, om man tittar på Sveriges ekonomi, som ett ordentligt misslyckande för den ekonomiska politiken utifrån dess egna mål och förutsättningar. Vi har den högsta arbetslösheten sedan 1930-talet, tredje året i rad med *negativ* tillväxt, finans- och fastighetskris, de facto-socialisering av många stora banker och det största budgetunderskottet någonsin. De offentliga utgifterna har ökat kraftigt som andel av BNP och skattekvoten har knappt fallit alls. Den fasta växelkursen har havererat.

Det vore lätt och frestande att mot den bakgrunden totalt skåpa ut den ekonomiska politiken. Men det vore orättvist. För *allt* är faktiskt inte regeringens fel. De borgerliga hade otur – igen – och kom – än en gång – in i ett läge med en djup ekonomisk kris. Harry Schein har elakt sagt: "Varför skall man rösta på dem som alltid har otur med sig?"

Bakgrunden till dagens kris är flera olika problem som är lagrade på varandra: i botten en långsiktig tillväxt- och strukturkris som har pågått länge, ovanpå det kostnadskrisen från slutet av 1980-talet med galopperande lönekostnader. När kostnadskrisen var på väg att blomma ut 1990 lades politiken om, som Villy Bergström påpekade, till hårdvalutapolitik. Det gav en realräntechock, som dessutom förstärktes av skattereformen. De två sakerna tillsammans gav den våldsamma svängningen av hushållens sparande, som Anne Wibble pekade på, och dessutom finans- och fastighetskrisen. Alla dessa saker tillsammans gav efterfrågekollapsen som nu driver upp arbetslösheten. Som en följd av allt det här kom sedan valutahaveriet.

Poängen är alltså att krisen har djupa rötter. Kritik mot regeringen kanske ändå kan framföras, i den meningen att man inte i tid insåg problemens djup och inte har agerat *tillräckligt* kraftfullt. Ni kommer ihåg Carl Bildt under sommaren: det var semestervikarier på tidningarna som satte igång valutakrisen och Anne Wibble sade: ingen veckopolitik.

Det är lätt att kritisera i efterhand. Jag själv och vi som satt i Finansdepartementet på 1980-talet förtjänar mycket kritik i efterhand, jag erkänner det. Det är lätt att sitta utanför och gnälla som nationalekonomer plägar göra. Men när vi gör det, är vi egentligen nog rätt glada att vi slipper sitta i Finansdepartementet och i stället låter Anne Wibble axla detta ok åt oss. Men det är inte för att säga detta som vi är hitbjudna. Givet alla problem: Vad bör göras? Och vad gör regeringen?

Finansplanen, som Anne Wibble sade, anger *två uppgifter*: sanera statsfinanserna och skapa förutsättningar för tillväxt. Samtidigt anges *tre riktlinjer*: låg underliggande inflation, minskat underskott i offentlig sektor och minskade offentliga utgifter. Det finns goda argument för detta. Men jag tycker mig se luckor i den strategi som aviseras. Jag skulle vilja ta upp tre problem:

- Det första gäller stabiliseringspolitiken och riktlinjerna för avvägningen av finans/penningpolitiken.
- Det andra gäller arbetslösheten och doseringen av efterfrågepolitiken.
- Det tredje gäller den långsiktiga strate-

gin mot budgetunderskottet, som finansministern själv tog upp.

Stabiliseringspolitiken

Tidigare hade vi fast växelkurs. Den gav en ränta som svängde upp och ner beroende på valutaflödena. Nu sätter Riksbanken korträntan och i stället svänger växelkursen. Det ger nya avvägningsproblem. Vi vet ju alla att regeringen och Riksbanken är rädda för att alltför snabbt sänkta korträntor ger en så stor depreciering att vi får inflationsimpulser via importpriserna och kanske stigande långräntor. Det här ger penningpolitiken en betydligt starkare position än den hade under den fasta växelkursen.

Tidigare, under fast växelkurs, var penningpolitiken verkningslös på hemmaplan, den kunde bara värna växelkursen. Om det krävdes mycket höga räntor för att stötta växelkursen, tog man till det oavsett vilka effekter det fick på hemmaplan. Det gjorde att den långsiktiga bördan egentligen låg på finanspolitiken, som skulle skapa förutsättningar för att hålla räntan låg och därmed bereda marken för penningpolitiken genom att hålla nere budgetunderskottet och begränsa inflationen. Och det var ju bland annat för att finanspolitiken inte var tillräckligt stram, som den gamla strategin havererade.

Nu har vi rörlig växelkurs. Det betyder att penningpolitiken är starkare. Det är den som bestämmer finanspolitikens effekter. Antag att man skulle vilja expandera via finanspolitiken: då får vi ett ökat upplåningsbehov. Det kan finansieras med sedelpressarna eller genom utlandsupplåning. Men båda metoderna ger ökning av likviditeten och inflationsproblem. Om Riksbanken vill hålla nere inflationen, vilket är Riksbankens primära mål, kommer man inte att finansiera underskottet på det viset; då får vi i stället tryck uppåt på räntan. Men räntehöjningar bromsar den finanspolitiska stimulanseffekten. Samtidigt när räntan stiger och vi har rörlig växelkurs, får vi via valutautflöde en tendens för växelkursen att appreciera, vilket ytterligare bromsar den stimulanseffekt som expansionen var tänkt att ge. Vid åtstramning är det tvärtom, då lättas de kontraktiva effekterna av finanspolitiken genom att växelkursen i stället deprecieras.

Så långt teorin. Penningpolitiken och finansieringen av underskottet bestämmer i vilken utsträckning finanspolitiken slår på efterfrågan och sysselsättningen. Poängen är att penningpolitiken nu är oerhört viktig, inte minst för de finansiella aktörerna, marknadsaktörerna; de måste få klart för sig vad som gäller. Vilket är Riksbankens inflationsmål, hur ser det ut rent operativt, vilka medel kommer att användas för att nå det och hur kommer växelkursen in i sammanhanget? Här är finansplanen enligt min mening oerhört otydlig. Det är en av mina tre huvudpunkter. Det mesta flyter uppenbarligen, inte bara kronan. Det långsiktiga inflationsmålet är centralt – men det saknas i finansplanen. Vad som sägs är att inflationen skall vara "låg". Vem kan ha någonting emot det? För 1993 sägs att inflation över 5 procent "kan inte tolereras". Trots att vi alla vet – inte minst vi som jobbat på Finansdepartementet – att den typen av tak lätt blir golv. 5 procent är dessutom detsamma som prognosen för 1993. Frågan blir då till Anne Wibble: Vad gör regering och riksbank om det blir mer än 5 procent? Vilka sanktioner kommer att tillgripas? Svara nu inte att det inte kommer att bli någon högre inflation, att ni gör bra prognoser och frågan är hypotetisk. En viktig lärdom från 1980-talet är just att man i förväg skall specificera sanktionerna och att de skall vara tydliga. Anne Wibble talade själv just om behovet av operativa mål i det här sammanhanget.

En parentes: jag tycker också att finansministern är något för optimistisk, när hon säger att hon "är optimist när det gäller inflationsbekämpning, därför att

alla som minns 1980-talet vet ju att det inte är bra med inflation, ingen vill ha hög inflation". Detta, påstår jag, är en sanning med modifikation – för att uttrycka mig milt.

Vad är det lättaste sättet att få bort realvärdet av statsskulden? Inflation. Vilket är det enklaste sättet att mildra fastighets- och finanskrisen? Inflation. Vilket är det enklaste sättet att göra avtalsrörelsen lättare för parterna? Inflation. Det finns oerhört mycket *vested interest for inflation* i det här landet, intressen som vill ha en mycket mer inflationistisk utveckling än vad vi har i år.

Dessutom, inflationsprognosen, 5 procent, grundas på 12 procents depreciering. Vad händer om det här målet hotas på grund av att deprecieringen blir större – som ju läget för närvarande är? Kommer finanspolitiken då att skärpas jämfört med budgetförslaget eller kommer Riksbanken att intervenera på valutamarknaden? Det svaret tycks ju delvis givet, eftersom Riksbanken har intervenerat. Men då betyder det att vi inte längre har rörlig växelkurs utan en *dirty float*. Vad innebär då det för strategin? Det finns ingenting om detta i finansplanen.

Frågan är alltså: Hur ser egentligen avvägningen penningpolitik–finanspolitik ut? Jag önskar ett svar och jag tycker att det är otillfredsställande att man i finansplanen enbart hänvisar till Assar Lindbeck-kommissionens kommande rapport.

Efterfrågepolitiken

Den andra punkten gäller avvägningen av efterfrågepolitiken. Regeringens prognos är att arbetslösheten stiger kraftigt, till 6 procents öppen arbetslöshet i år och 7 procents nästa år. Dessutom ökar antalet personer i arbetsmarknadspolitiska åtgärder – samtidigt minskar sysselsättningen och antalet personer i arbetskraften. Alla siffror försämras på en gång. Vi vet att det här inte enbart beror på efterfrågan. Rötterna finns i lönebildningen, arbetsmarknadens funktionssätt, möjligen i arbetsrätten. Men vi vet att de akuta problemen försvåras av fallet i efterfrågan. Och vi vet dessutom att hög arbetslöshet lätt permanentas, vilket ger svåra skador på samhällsekonomin. Mot den bakgrunden tycker jag, liksom Villy Bergström, att det är märkligt, att regeringen inte ens nämner efterfrågan som en möjlig policyparameter, någonting man skulle kunna tänkas påverka i alla fall på kort sikt. Inhemsk efterfrågan faller 1993 med 3 procent, och disponibelinkomsterna med nästan 4 procent enligt regeringens egna prognoser. Ändå föreslår regeringen att de skattehöjningar som låg i krispaket 2 – som beslutades *före* deprecieringen – skall ligga kvar.

Anne Wibble har rätt i att osäkerheten är stor under rörlig växelkurs. Jag tror, men kan inte bevisa det, att det finns en risk att skattehöjningarna driver upp arbetslösheten ytterligare. Dessutom river de upp skattereformen om man ger sig på grundavdragen, m m. Dessutom är det möjligt att om de påverkar prisnivån så påverkas också inflationsförväntningarna åt fel håll. Slutsats: det vore klokt att sänka momsen tillbaka till den nivå som man hade innan krispaket 2. Är detta ett återfall i keynesianism? Jag tror inte längre på *fine tuning*, jag tror inte att politikerna har förmåga att styra på det sätt som vi förutsatte för länge sedan. Men däremot, när man ser en sådan här situation på randen till depression, med en så kraftigt fallande efterfrågan, måste man ställa sig frågan om inte *coarse tuning* är något man kan fundera över.

Den långsiktiga budgetstrategin

Avvägningarna i efterfrågepolitiken leder över till den tredje frågan: den långsiktiga budgetstrategin. Jag håller med de föregående talarna, den statsfinansiella krisen är dramatisk. Det är den snabbaste försämringen någonsin i Sverige under freds-

tid. Det är dessutom så att vi har svängt från att för tre år sedan haft de på papperet starkaste offentliga finanserna i hela västvärlden till att i år ha de svagaste finanserna i hela västvärlden; vi ligger sämre än Italien, Grekland och Irland. Man skall dock inte stirra sig blind på det faktiskt uppmätta underskottet. Det viktiga är ju, som Anne Wibble sade, det strukturella. Varför är det viktigt? Det är det som anger vad vi inte kan växa ur. Villy Bergström talade om att det är viktigt att få i gång tillväxten och att skattebetalningarna måste öka, och det är riktigt. Men det strukturella underskottet visar ju hur mycket det finns kvar *även* om tillväxten förbättras.

Jag har tyckt att sättet man tidigare har räknat på har varit ganska dåligt. Man har försökt räkna fram vad som har varit en "normal" BNP-nivå och så har man utifrån det räknat fram ett normalt saldo. Men problemet är, precis som Anne Wibble sade, att i systemskiftestider är det oerhört svårt att veta vad som är normalt. Därför tror jag att man måste räkna framåt i stället. Hur ser utvecklingsförloppet ut med rimliga konjunkturer framöver? Då finner man att ett antal faktorer skapar ett mycket sämre strukturellt saldo än tidigare. Arbetslösheten kommer att fortsätta ligga högt de närmaste åren, det vet vi. Statsskulden går in med mycket stora ingångsvärden och räntorna ligger fortfarande högt. Kostnaderna för finanskrisen kommer naturligtvis inte i sin helhet att belasta budgeten, men åtminstone kommer räntekostnaderna att göra det. Det finns ett antal sådana här faktorer. Sedan har vi den långsiktiga effekten av att vi inte längre har ett progressivt skattesystem. Allt det här gör, tycker jag, att det går ganska lätt att summera fram ett strukturellt underskott i storleksordningen 100 mdr kr i staten, och 60–70 mdr kr i offentlig sektor som helhet, dvs ungefär samma siffra som finansplanen anger. Tyvärr en rimlig bedömning.

Det är ett ofattbart stort underskott. Att det är strukturellt betyder att det inte går att växa sig ur. Vi måste skära bort det eller skattehöja bort det. Gör man inte det, vet vi att vi får en okontrollerbar, ohållbar utveckling av statsskuld och urholkning av statens förmögenhetsställning. I SNS Konjunkturrådsrapport har vi gjort en del kalkyler på detta, som visar att den reala förmögenheten i den offentliga sektorn inte alls är så bra som det ofta hävdas.

Nu presenterar regeringen en kalkyl över vad som krävs för att eliminera den offentliga sektorns strukturella underskott. Anne Wibble refererade till en tabell, som alltså är hämtad från finansplanen (*Tabell 1*). Den intressanta siffran är att efter det att man antar att den offentliga konsumtionen i kommunerna ligger stilla, vilket sparar ungefär 8 mdr kr om året, återstår även efter det och efter de mycket stora tidigare besparingsbesluten som har legat i krispaketet och i årets budgetförslag ändå 10 mdr kr om året att skära ned.

Detta låter ju oerhört blodigt, men det kan ändå vara tilltaget i underkant. För det första utgår kalkylen från en BNP-tillväxt på över 3 procent per år. Det är möjligt att det är realiserbart, på grund av att vi har lågt kapacitetsutnyttjande, på grund av skattereform och annat som ger effekter på sikt, men det är vanskligt att basera politiken på det antagandet. Under 1980-talet hade vi ett enda år med en BNP-tillväxt på över 3 procent, här föreslås 5 år i rad med den siffran. Notera dessutom att eftersom offentlig sektor står still, måste den privata sektorn växa med över 4 procent om året för att den siffran skall nås. Vidare antas arbetslösheten vara tillbaka på nästan 1991 års nivå mot slutet av den här perioden, det är under 3 procent arbetslöshet. Tyvärr, jag tvivlar på att det är möjligt. Det förefaller osannolikt med tanke på vad vi vet om arbetslöshetens persistens.

Men notera, att inte ens med de här optimistiska antagandena elimineras det

Tabell 1 **Avvecklingen av den offentliga sektorns strukturella underskott. Miljarder kronor, 1994 års priser.**

Förändringar som påverkar sparandet	*1994*	*1995*	*1996*	*1997*	*1998*
Ökning av ränteutgifter utöver 2 procent realt		–9,1	–7,4	–5,8	–3,6
Effekter av tidigare besparingsbeslut		6,3	5,0	6,6	2,4
Andra faktorer		–6,4	–8,4	–3,0	–2,4
Realt oförändrad offentlig konsumtion		8,2	8,4	8,5	8,7
Antagen tillkommande budgetförstärkning	5,0	10,0	10,0	10,0	10,0
Minskat konjunkturbetingat underskott		12,9	13,6	14,4	15,2
Strukturellt finansiellt sparande	–49,6	–39,7	–31,4	–14,4	1,0
Totalt finansiellt sparande	–137,2	–115,4	–94,3	–63,6	–33,3

Källa: Finansplanen, s 16, tabell 5.2.

cykliska underskottet i den offentliga sektorn som helhet. Om det cykliska underskottet delvis finns kvar, betyder det att det finns kvar ett ännu större underskott i staten; det finns alltså fortfarande kvar ett strukturellt underskott i staten efter den här periodens slut. Detta vid en tidpunkt då vi enligt kalkylens egna förutsättningar har en någorlunda normal konjunkturutveckling, där konjunkturen sannolikt har vänt neråt igen, vilket gör att det cykliska underskottet börjar att öka igen. Det betyder att man inte ens i den här kalkylen – trots dess optimistiska antaganden – når målet om balans över konjunkturcykeln, man hinner inte ens tillbaka till balans vid cykelns topp.

Notera dessutom att vi egentligen borde ha ett rejält *överskott* i offentlig sektor, i alla fall så länge det ser ut som idag, där stora delar av pensionssparande och annat socialförsäkringssparande ligger i den offentliga sektorn i Sverige, till skillnad mot andra länder, där de i större utsträckning ligger utanför. Men det är ju just sparandet för ålderdom, m m som är sparmotorn i de flesta samhällen! Vi borde därför ha överskott i den offentliga sektorn, så länge som man inte har privatiserat försäkringarna.

Dessutom tar den här kalkylen ingen hänsyn till en rad *off balance sheet items*, t ex den ofonderade pensionsskulden som finns för avtalspensionerna i kommun och landsting på uppemot 200 miljarder kronor. Den tar heller inte hänsyn till bristerna i AP-fondsystemet. Enligt Riksförsäkringsverket krävs det mot slutet av den här perioden en arbetsgivaravgiftshöjning med 4 procent, motsvarande 20 mdr kr om året. Kalkylen tar inte heller hänsyn till den långsiktiga önskan att sänka skattetrycket som ju är regeringens egen grundbult, i den enda vägen.

Alltså: det här räcker inte. Dessutom finns det ingen politik i det här räknestycket. Var är visionen? Vilken offentlig sektor är det man vill ha? Vad skall den omfatta? Vad är statens uppgift? Räknestycket visar att man vill skära ned, men det sägs egentligen inte särskilt mycket om vad det är man vill uppnå med detta.

Vad kan då göras? Jag tror dels att man måste sätta besparingsmålet högre, kanske 25 mdr kr om året under ett antal år tills det strukturella underskottet är borta. Ger det problem på efterfrågesidan? Parera i så fall med skattesänkningar. Det märkliga här är att den borgerliga regeringen i finansplanen öppnar för höjda skatter – i inkomstbeskattningen dessutom, vilket innebär att man

definitivt river upp skattereformen. Det inskärper att det saknas en långsiktig vision om vart man egentligen vill komma.

Kan man skära 25 mdr kr om året? Ja, under två premisser:

Den första är att man tar ett mycket större grepp på utgiftssidan. "Århundradets skattereform" bör följas av århundradets utgiftsreform. Se över hela socialförsäkringssystemet, sänk nivåerna, gör dem enhetligare, diskutera neutralitet, enkelhet, precis som man gjorde på skattereformsidan. Då går det att pressa utgifterna.

Den andra är de nya beslutsmekanismer som Anne Wibble talade om. Det finns obehagliga internationella studier, som visar att Sverige har utomordentligt icke-stringenta budgetprocesser och beslutsmekanismer. Men det handlar också om valsystemet i sig, om enkammarriksdagen, de korta mandatperioderna, finansutskottets ställning. *Här* måste diskussionen föras. Men den förs inte i finansplanen.

Det är beslut som dessa som måste tas för att inte den långsiktiga utgiftsstrategin bara skall bli en skrift i vatten. Det är beslut som måste tas för att man skall kunna acceptera ett cykliskt underskott, som kan vara stort men *ändå* vara trovärdigt i den långsiktiga politiken, det är den enda möjligheten att kombinera *coarse tuning* på medellång sikt med stram politik på lång sikt.

Slutsats

Jag finner i årets finansplan en regeringspolitik som inte riktigt förmår leva upp till sina egna ambitioner vad gäller inflationsbekämpning och statsskuldsanering, och som dessutom riskerar att på kort sikt fördjupa krisen på arbetsmarknaden. Det låter kanske hårt, men regeringens politik kännetecknas alltför mycket av att man reagerar på yttre händelser och alltför litet av en långsiktig, genomtänkt strategi. Tänk efter: det paradoxala har ju inträffat att det som nu är regeringspolitikens främsta hopp – en exportledd tillväxt baserad på konkurrenskraftsförstärkningar – grundas på kronans depreciering, dvs just på att man har övergivit den fasta växelkurs som ända till hösten 1992 angavs som grundbulten i regeringens ekonomisk-politiska strategi.

Så ser det ut. Det finns fog för frågor och kritik. Ändå vill jag avsluta med att understryka att jag inte för en sekund avundas Anne Wibble. Hon står inför en ohyggligt svår uppgift. Det *är* svårt att hitta rätt avvägning i penningspolitiken, i den medelsiktiga efterfrågepolitiken och i den långsiktiga budgetpolitiken. Jag har pekat på problemen och är inte säker på att de går att lösa. Man får väl säga som Per Ahlmark: Lycka till!

Björn Sprängare:

Jag är inte nationalekonom som de två övriga kommentatorerna. Jag vet inte om det kan vara till någon nackdel, med tanke på hur verkligheten gestaltar sig i förhållande till teorier och till vad som här sagts om prognoser. Jag har ett förflutet i skogsindustrin och tänker ge några synpunkter på just exportindustrin, industrins förutsättningar i den här situationen. Jag arbetar sedan några år i det finansiella området och det kan kanske vara lämpligt att både som investerare och kapitalplacerare ge några synpunkter och icke minst som långivare till staten. Jag kommer därför att fokusera tre områden i kommentarerna kring finansplanen.

1. Exportindustrins förutsättningar utifrån den lagda finansplanen.

2. Förutsättningarna för ett bättre investeringsklimat.

3. Några kommentarer kring Konungarikets skuldsituation.

Exportindustrins förutsättningar

Låt mig börja med den första punkten, exportindustrins förutsättningar. Finansplanen innehåller få kortsiktiga insatser. Mycket av det kortsiktiga är redan tidigare beslutat och är bra för vår industri. Sänkta arbetsgivareavgifter, sänkta energiskatter för industrin, mm. Det största bidraget till industrins förbättrade konkurrenskraft kommer dock från deprecieringen av kronan. Den medför av naturliga skäl en väsentligt ökad konkurrenskraft. Samtidigt har industrin under de senaste åren starkt förbättrat sin produktivitet.

Vad som är väsentligt nu är att krismedvetandet kan bibehållas. Det är utomordentligt angeläget att inga nya pålagor läggs på industrin. Industrin måste nu få möjligheter att tjäna pengar och att behålla vinsterna i företaget. Det är därför också angeläget att regeringen ger sådana signaler att löneökningarna kan hållas tillbaka. Vi ser redan idag tendenser i debatten som innebär att man "släpper taget", vilket försämrar förutsättningarna för vår industri att återhämta den tidigare förlorade konkurrenskraften. Så på den första punkten vill jag uppmana finansministern och för övrigt hela regeringen att vara tydliga och uthålliga i den lagda politiken som gör det möjligt för våra exportföretag att tjäna pengar och behålla vinsterna för framtiden inom företagen.

Investeringsklimatet

Industrins vilja till investeringar i Sverige hänger självklart ihop med möjligheterna att generera vinst, men det är inte bara den faktorn som har betydelse för investeringsviljan. Industriproduktionen har fallit med ca 15 procent. Dess andel av förädlingsvärdesysselsättningen är ca 20 procent mot ca 28 procent vid 1970-talets början och ca 24 procent vid 1980-talets inledning. Nyföretagandet och återväxten är alltför låg sedan länge. Utslagning av mindre företag är omfattande. Sveriges BNP per capita understiger nu genomsnittet i OECD. Vi har halkat efter och nu gäller det att ta oss ikapp igen.

Det behövs en återindustrialisering av Sverige och här har regeringen tagit en del angelägna beslut tidigare. Men de devalveringsvinster som nu kan förväntas räcker inte långt för en återindustrialisering. En tillfällig uppgång i lönsamheten från en mycket låg nivå är inte tillräcklig för långsiktig kapacitetsuppbyggnad och nyföretagande i Sverige. Ökat kapacitetsutnyttjande i Sverige behöver inte nödvändigtvis leda till ökade investeringar här. Däremot är det sannolikt att en större del av kapacitetsuppbyggnaden kommer att ske utanför landets gränser, där investeringsförutsättningarna är mer stabila. Det är därför det är så angeläget att den förda politiken visar att man kan hantera budgetsituationen utan att höja skatterna och att undvika att kostnadsutvecklingen går snabbare än i våra konkurrentländer. Jag tror att det måste göras ännu tydligare att en hög och stabil lönsamhet inom näringslivet är en förutsättning för att få folk tillbaka i arbete. Arbetsmarknadspolitiken leder primärt inte till långsiktiga jobb.

Att återställa investeringsklimatet är därför avgörande för att industrin skall investera i Sverige och att vi därmed kan få den tillväxt som vi behöver för framtiden. Men vår industrikapacitet är för låg. Det måste finnas ett intresse att placera kapital i Sverige. Här räcker det inte med enbart hög bruttoavkastning. Även beskattning av sparande måste vara låg för att svenska placeringar skall kunna konkurrera.

Inom försäkringsindustrin kan vi notera risken för att privata kapitalutflöden kan bli betydande om det råder osäkerhet för ny beskattning eller andra pålagor. Risken för en fortsatt utholkning av kronans värde kan innebära att investeringar görs i mer stabila valutor.

Trots att det kanske ligger något utan-

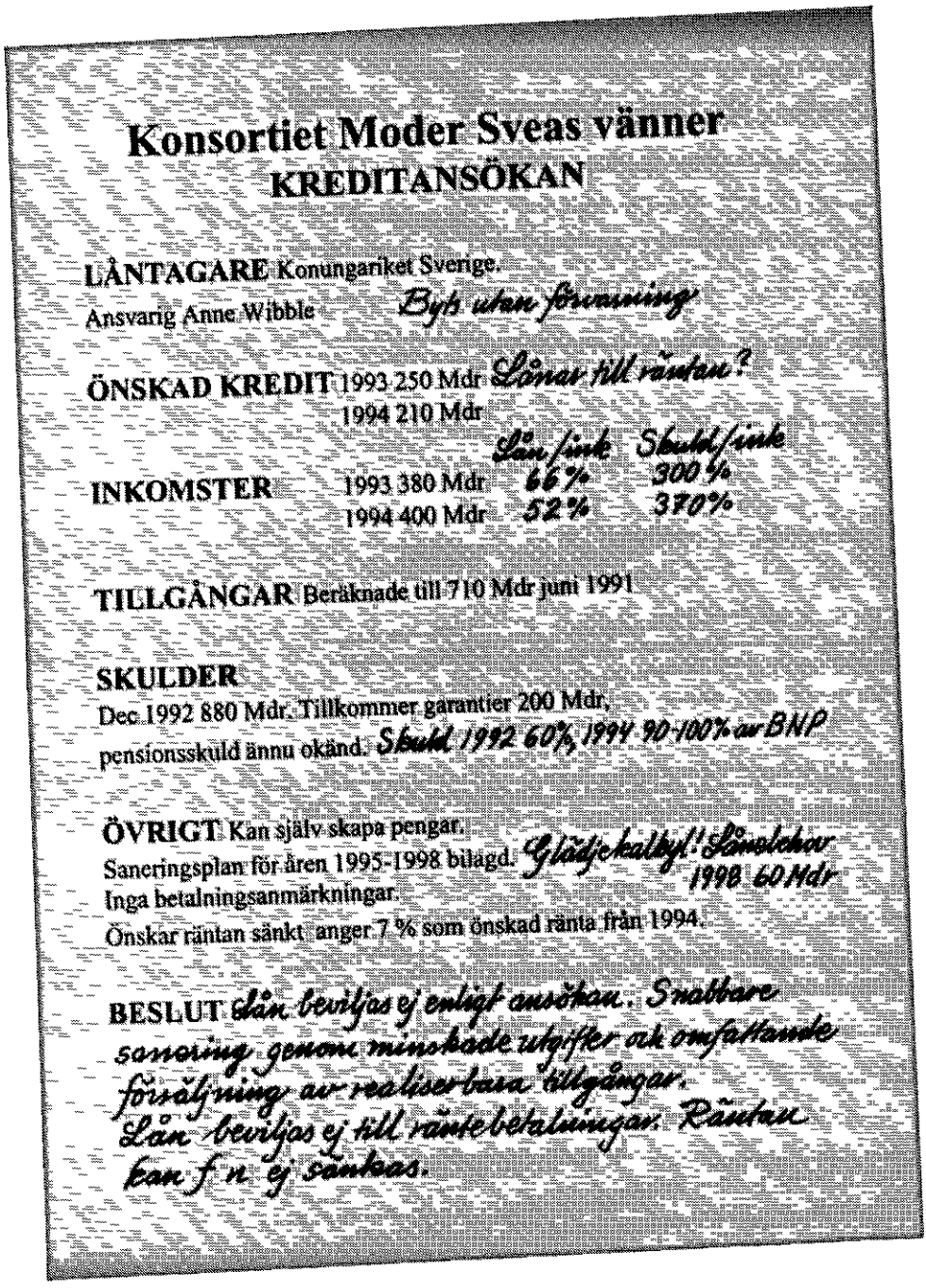

Konsortiet Moder Sveas vänner
KREDITANSÖKAN

LÅNTAGARE Konungariket Sverige.
Ansvarig Anne Wibble *Byts utan förvarning*

ÖNSKAD KREDIT 1993 250 Mdr *Lånar till räntan?*
1994 210 Mdr

		Lån/inv.	Skuld/inv.
INKOMSTER	1993 380 Mdr	66 %	300 %
	1994 400 Mdr	52 %	370 %

TILLGÅNGAR Beräknade till 710 Mdr juni 1991

SKULDER
Dec 1992 880 Mdr. Tillkommer garantier 200 Mdr,
pensionsskuld ännu okänd. *Skuld 1992 60%, 1994 90-100% av BNP*

ÖVRIGT Kan själv skapa pengar.
Saneringsplan för åren 1995-1998 bilagd. *Glädjekalkyl! Lånebehov 1998 60 Mdr*
Inga betalningsanmärkningar.
Önskar räntan sänkt anger 7 % som önskad ränta från 1994.

BESLUT *Lån beviljas ej enligt ansökan. Snabbare sanering genom minskade utgifter och omfattande försäljning av realiserbara tillgångar. Lån beviljas ej till ränte betalningar. Räntan kan f n ej sänkas.*

Avslagen kreditansökan.

för ämnet vill jag dock understryka att för exportindustrins – eller kanske hela industrins – möjligheter att bidra till tillväxt i Sverige är det nödvändigt att vårt medlemskap i EG kommer till stånd. Så länge frågan om medlemskap och om förhandlingen av EES inte är avklarade, är det svårt att se en utbyggd industrikapacitet i Sverige.

Skuldsituationen

Det tredje avsnittet jag vill beröra är Konungarikets skuldsituation. Jag företräder ju en av flera stora långivare till Konungariket. Därför skickade jag en förfrågan till vår finansavdelning om att göra en kreditbehandling av Konungriket med finansplanen som underlag. Efter några dagar fick jag tillbaka en ifylld kreditansökan med vidhängande kommentarer "Konsortiet Moder Sveas vänner – Kreditansökan". Den avser således Konungariket Sverige som låntagare med konsortiet Moder Sveas Vänner som långivare.

Det första konstaterandet är att de önskade kreditvolymerna utgör en stor del av inkomsterna, 66 procent för 1993 och 52 procent för 1994, enligt egen uppgift. Skulden är tre till fyra gånger så stor som inkomsten. Handläggaren noterar med frågetecken om låntagaren lånar till räntebetalningen.

Tillgångarna är lämnade i reviderade finansplanen 1992 och är väl snarast lägre idag. Skulderna uppgår till 60 procent av BNP vid utgången av 1992 och bortåt 100 procent vid utgången av 1994.

I finansplanen redovisas en saneringsplan 1995–1998 som baseras på en tillväxt på 3,2 procent och en inflation på 2 procent i fyra år. Vi har inte haft så hög tillväxt och låg inflation sedan åren 1945–1948. Under 1980-talet var tillväxten 1,9 procent och inflationen 8 procent i genomsnitt. Slutresultatet blir ändå för svagt. Handläggaren noterar i kanten: glädjekalkyl.

Slutsatsen är given. Kreditansökan avslås.

Anne Wibble:

Det här sista var åtminstone underhållande.

Jag vill börja med Klas Eklund. Jag är helt övertygad om att han egentligen är väldigt avundsjuk för att han inte får vara med. Får jag faktiskt också påpeka ett litet misstag, eller kanske ett större misstag, när han sade att vi förutsätter att man år 1998 kommer tillbaka till 1991 års arbetslöshet. Förloppet är att det 1998 återstår 2/6 av dagens kapacitetsgap. Det finns fortfarande, som vi också såg i diagrammet, en del av konjunkturunderskottet kvar.

Diskussionsinläggen formerade sig i allt väsentligt som de vanligaste kommentarerna har gjort. Vissa hävdar att det måste till ett mycket häftigare saneringsprogram och andra hävdar att vi måste faktiskt vara mycket vaksamma på hur den interna efterfrågan ser ut och därför får vi nog vänta med saneringsprogrammen ytterligare en tid framöver. Ibland framförs de motstridiga åsikterna av samma person. Jag tycker att de lyckades hålla sig något så när, där Villy Bergström representerar de som är mera efterfrågeinriktade, även om det fanns inslag i Klas Eklunds inlägg som också gjorde den här sammanblandningen.

Jag vill till att börja med gärna stryka under att den strategi som följs här faktiskt inte bygger på deprecieringen. Det är inte den som är det huvudsakliga inslaget av det enkla skälet att hela processen med den exportledda tillväxten faktiskt hade varit väsentligt enklare om vi hade klarat den fasta växelkursen. Och det var ju också skälet till att det kämpades ganska intensivt för att undvika beslutet från Riksbankens sida att släppa växelkursen. Vi hade en ganska betydande konkurrenskraftsförbättring med den fasta växelkursen byggd på en låg pris-

och löneökning och en mycket betydande produktivitetsökning. En stor del av de strukturella förändringarna var genomförda redan tidigare. Om vi då hade haft en situation där vi hade sluppit de inflationsimpulser som nu kommer genom de högre importpriserna, så hade den processen varit att föredra. Nu blev det inte så och då skall man göra det bästa av den situation som är och den är inte utan möjligheter heller. Men den är ju inte enklare, delvis av de skäl som Klas Eklund anförde, nämligen att det finns en faslig massa särintressen som tycker att det där med inflationen gör inte så mycket. Det är därför som jag finner det angeläget att försöka mobilisera en allmänhet som inte gillar spekulationsbubblor och prisökningar och tillgångsvärden som i allt väsentligt utvecklas till de mera besuttnas förmån. Jag stryker under betydelsen av att vi *inte* skall hamna i situationen där dessa inflationsimpulser förvandlas till en förgörande inflationsspiral.

En av de frågor som ställdes var varför regeringen inte har preciserat mera vad man tycker om inflationen och en del andra saker. Sanningen är att det målet är betydligt mera preciserat än vad det verkade i den här framställningen. Jag tror att Klas Eklund sade att "regeringen tycker att inflationen skall vara låg". Det låter kanske inte så oerhört offensivt, men så står det inte heller utan det är mycket tydligt formulerat. Först talas det om den underliggande inflationen som nu är knappt 2 procent och sedan står det på ett par, tre, fyra olika ställen att denna underliggande inflationstakt skall förbli låg. Detta är mera tydligt och det är, som alla inser, också väl i paritet med det som Riksbanken har uttryckt.

I fråga om positiva inslag som skulle kunna förstärka tillväxtförloppen nämnde Björn Sprängare bestående lönsamhet och återhållsamma lönerörelser. Han var lustigt nog den enda som tog upp lönepolitiken. Jag vill understryka betydelsen av vad han sade, det är självklart så att man kommer inte att kunna klara sådana förstärkningar positiva och med bibehållen låg inflation, om inte avtalsrörelsen och annat anpassas till detta. Han nämnde också en viss osäkerhet om EG, vilken jag tycker är angeläget att undanröja. Där finns som jag ser det en betydande säkerhet, mera betydande än det har varit på mycket länge. Vi börjar förhandla om medlemskapet om några dagar. Frågan har avancerat högst betydligt och vi börjar även se en skiftning i positiv riktning inom allmänheten. Den frågan tillhör de litet mera säkra värdena.

Om man tittar på vad de här olika herrarna hade för råd eller rekommendationer, måste jag erkänna att jag tycker att de lämnar mycket övrigt att önska. Villy Bergström förklarade att vi skall satsa mer på infrastruktur och höja marginalskatten, dessa var huvudinslagen. Mot att höja marginalskatten skulle jag kunna hålla ytterligare ett 45 minuters anförande, därför att jag tror att det skulle vara utomordentligt farligt. Och att tro att man skulle göra detta under två år och sedan gå tillbaka, när man kan se att det i varje fall krävs ett antal år av ganska betydande anpassning på 1990-talet, det är faktiskt att lura sig själv. Så fungerar det inte. Lämnar man de skattesatser som nu har bestämts och börjar höja med olika procentsatser, tar det inte särskilt många år förrän man har hamnat i det träsk där vi var för några år sedan. Det skattesystemet kallades då för ruttet och perverst. Flera av oss här närvarande har lagt ner betydande möda för att komma ifrån det. Jag måste erkänna att jag tycker att det var bland det sämsta som framfördes i den här diskussionen och det bör avfärdas mycket bestämt.

Det fanns också andra råd på skattesidan. Klas Eklund tyckte att vi skulle sänka momsen för att uppmuntra efterfrågan. Jag tyckte att jag ägnade en relativt stor del av min inledning åt att gå igenom bedömningen att detta sannolikt har ganska liten effekt på efterfrågan medan

det har en inte försumbar effekt på budgeten. Efter att ha sagt att budgetunderskottet är ett mycket stort problem och sannolikt kräver större typer av insatser än regeringen har föreslagit, lämnar Klas Eklund den rekommendation som leder precis tvärtemot vad han själv önskar. Jag tycker att det verkar ganska oklokt och föga genomtänkt. Men momstanken finns uppenbarligen representerad också i SNS-rapporten, så vi kan väl återkomma. För närvarande tycker jag att den bör avfärdas såsom tillhörande avdelningen mindre realistiska inslag.

Jag vill ta upp frågan om infrastruktur också, därför att den tillhör det som är på något sätt närmast slentrianmässigt framfört av alla debattörer som pratar om den svenska ekonomin. Till att börja med kan man konstatera att om någon i ansvarig position, Klas Eklund eller Villy Bergström som stod den dåvarande regeringen relativt nära, eller någon annan hade kommit på denna snillrika tanke under 1980-talet, hade det varit väldigt mycket bättre, för det var då man drog ner investeringarna i infrastruktur till en nivå som var ungefär en tredjedel av dagens nivå. Jag skall inte visa några diagram eller annat, men faktum är att den genomsnittliga nivån på infrastrukturinvesteringar under 1980-talet låg i storleksordningen 4,5 mdr kr om året. Nu är vi uppe i ungefär 12 mdr kr.

Det finns en betydande risk att man skapar sig en ny bostadsbyggandepuckel, om man bara tror att man skall ösa på under några år precis nu. Vi har redan nästan tredubblat investeringarna och det är ju ändå från tillväxtsynpunkt de är väsentliga. Jag tror inte att man skall femdubbla någon viss verksamhet under en kort period utan att vara medveten om att man då skapar sig neddragningsproblem därefter. Jag tycker att det är litet överdrivet. Vi har nästan tredubblat volymen och det var nödvändigt att göra med hänsyn till den låga nivå som fanns förut och den nya nivån skall vi upprätthålla under ett antal år. Jag tror att man skall akta sig för att fem- och sexdubbla saker på mycket kort tid, det handlar om långsiktiga projekt. Att bygga Öresundsbro, att bygga västra stambanan eller östra stambanan eller någonting sådant, det är inte något man gör på ett kvartal eller ens ett år från sysselsättningssynpunkt. Det pågår i fyra, fem år. Har man väl satt igång detta, får man räkna ut effekterna i den konjunkturökning som blir aktuell.

Av de åsikter som framfördes framgick att man måste göra mycket mera. Både Björn Sprängare och Klas Eklund var på den linjen att för att budgetsaneringsprogrammet skall fungera måste man göra mycket större insatser, framförallt på utgiftsminskningssidan. Klas Eklund nämnde siffran 25 mdr kr om året medan Björn Sprängare sade att det bara var fråga om mera än vad regeringen gör. Dessa 25 mdr kr skulle, förmodar jag, vara i stället för de 10 miljarder kronorna på transfereringssidan. I samma andetag insåg väl, förmodar jag, Klas Eklund att det där kunde möjligen påverka hushåll som då får mindre transfereringar och lägre köpkraft och då förklarade han att man kunde parera detta med lägre skatt. Det skulle man förvisso kunna göra men då missar man ju saldoeffekten. Jag förstår inte riktigt hur man i så fall får ihop de där miljarderna för att sanera budgeten, man måste ju ha saldoförbättringar. Därför duger det inte att resonera om ett problem i taget. Det kan man möjligen göra om man sitter utanför eller när man är i opposition eller man deltar i en akademisk diskussion, men om man skall ha det som beslutsunderlag och skall genomföra saker, då kan man inte bara titta på budgeten eller tillväxten eller hushållens köpkraft eller någon variabel som man tycker är specifikt intressant, man måste titta på alla på en gång. Om man regerar måste delarna i politiken faktiskt samverka och bilda en konsistent helhet. Jag tycker därför att det finns rätt många brister i de rekommendationer som har framförts här.

Det finns en risk som jag skulle vilja

peka på och som jag tycker är värd att tas upp på allvar och som vi också har diskuterat i finansplanen: det handlar om risken för en permanent högre arbetslöshet. En ökning av NAIRU eller andra typer av flaskhalsar är ett allvarligt problem. Om man får en långvarigt hög arbetslöshet, kan detta föra med sig att NAIRU, som är någon slags långsiktig stabilitetsnivå, kan bli högre och det kan ju motverka tillväxtökningen av andra strukturella förändringar om de var tidigare flaskhalsar på arbetsmarknaden. Därför är det oerhört centralt med olika typer av arbetsmarknadspolitiska insatser och nya grepp i det avseendet. Det förvånade mig lite grann att inte någon av herrarna tog upp vad man skulle kunna göra från den utgångspunkten för att undvika uppkomsten av flaskhalsar där. Jag tycker att vi gör ganska mycket, men jag skulle i och för sig vara mera intresserad av att höra om det fanns några konstruktiva idéer än att få motverkande råd: Höj den skatten, sänk den skatten och spara mera där utan att egentligen tänka på hur detta hänger samman.

Eskil Wadensjö:

Korta inlägg av kommentatorerna.

Villy Bergström:

Jag skall fatta mig kort och vill bara göra två kommentarer. Jag beundrar Anne Wibble för detta oerhört avspända och lugna sätt – det är ju ett gungfly hon sitter på med detta budgetunderskott. Jag förstår inte hur hon kan ha en sådan sangvinisk inställning till det hela. När jag föreslår att man skall stärka intäktssidan med 15–16 mdr kr, är det inte för att höja marginalskatten. Men problemet är att vi har ett förskräckligt budgetunderskott och vi behöver göra något för att kunna få fart på efterfrågan. Det går inte att öka på underskottet mer. I det avseendet tycker jag att Klas Eklund har varit litet väl oförsiktig också. Så idiotiskt är det väl inte, eftersom det föreslås som ett saneringsprogram för de stora problem den tyska ekonomin befinner sig i, Helmut Kohl har lagt fram det och det kommer antagligen att tas av det tyska parlamentet, en slags värnskatt för att klara av de östtyska finansieringsproblemen. I Finland diskuteras den, den fanns med i USA i Bill Clintons valkampanj. Vi har faktiskt ganska låga marginalskatter på inkomst i dagens läge, det är alltså inte helt orimligt att under en kort period lägga en ökad börda på de högsta inkomsttagarna för att få acceptans för de stora åtstramningar som genomförs och som måste genomföras i transfereringssystem. Jag tycker inte att man kan lyfta bort det så enkelt som Anne Wibble gör.

Det andra som hon braverar med är infrastrukturinvesteringar och dylikt, som många talar om och så även regeringen. Men det blir liksom inget av de anslag som ges. Det verkar som att det stannar vid problem med koncessioner, tillstånd och liknande. Jag håller med Anne Wibble om att 1980-talet var verkligen ingen period att vara stolt över i det avseendet. Då skulle vi ha tagit stora infrastrukturinvesteringar. Problemet var ju att det var en extrem överhettning och så tog man den bekväma linjen när man skulle skära ned utgifter och gick på offentliga infrastrukturinvesteringar. Ett stort misstag under 1980-talet tycker jag. Det är väl ingenting att komma dragande med som argument mot satsningar nu, när vi ser vilken enorm sänkning vi haft i kapitalbildningen. Vi har ett stort strukturproblem på efterfrågesidan, som skulle kunna mötas genom expansion som är rätt långsiktigt och som kan bidra till bättre sysselsättning.

Klas Eklund:

Finansministern säger att min rekommendation att försöka "gasa" på kort sikt men "bromsa" på lång sikt är föga genomtänkt

och att man inte borde se på ett problem i taget. Nu har jag försökt att vara genomtänkt och se på flera problem på samma gång. Det är ledsamt att inte finansministern förmådde hänga med i resonemanget! Poängen var att jag försökte skilja på det cykliska och det strukturella underskottet. Det keynesianska inslaget i det jag sade var att man inte behöver vara särskilt rädd för det cykliska underskottet, inte ens om det går upp lite grann, i det här läget med den höga arbetslösheten. Detta så länge arbetslösheten minskar det långsiktiga förtroendet för Sverige och vår kreditvärdighet. Vad kan man då göra för att hindra en sådan urholkning av förtroendet? Jag menar att man *samtidigt*, som man gör insatserna mot arbetslösheten, skall ta beslut om en mycket hårdare långsiktig utgiftsnedskärningspolitik som är kopplad till eventuella stimulansåtgärder på så vis att man hela tiden kompenserar med lika stora nedskärningar i framtiden *plus* räntekostnader. Är det svårt? Ja visst är det svårt, men jag påstod aldrig att den politiken skulle vara lätt. Jag är fullkomligt medveten om att det är ohyggligt svårt.

Beträffande definitionen av inflationsmålen sade Anne Wibble att "det var visst definierat, den underliggande inflationen skall nämligen förbli låg, lika låg som i år". Jag tycker inte att det är ett tillräckligt tydligt och operativt mål för inflationen. Vad är den underliggande inflationen? Hur definierar man den? Vilka möjligheter finns det att trixa och fixa med statistiska mått fram och tillbaka över tiden? Vem litar på vad ett underliggande inflationsmått är? Hur långsiktigt är det? Finns det skrivet? Vad finns det för sanktioner om man går över gränsen? Det finns ingenting skrivet om detta i finansplanen. I den meningen är beskrivningarna för svaga.

Slutligen, när det gäller det långsiktiga budgetunderskottet är jag djupt orolig över vart Sverige är på väg. Den rapport som finansministern talade om, Per Molanders rapport om beslutsmekanismer i budgetprocessen, lades fram av ESO, Expertgruppen för Studier om Offentlig Ekonomi. Jag är ordförande för ESO och vid den pressträff där rapporten presenterades klämde jag till med att Sverige "lirar i spaghettiligan", eftersom vi har de minst stringenta budgetbeslutsmekanismerna tillsammans med Italien. Det där har tydligen väckt viss uppmärksamhet. Jag kan berätta att en italiensk ekonom, som jag känner, har hört av sig och blivit ytterst förgrymmad över att Italien har jämförts med Sverige! Han menar att visserligen har Italien vissa problem med statsskulden, men man har i alla fall, till skillnad från Sverige, en dynamisk och snabbväxande industrisektor. Så långt har det faktiskt gått: nu anser man det i Italien vara en förolämpning att bli jämförda med Sverige!

Eskil Wadensjö:

Vi har nu tre personer på talarlistan, Danne Nordling, Rolf Englund och Erik Dahmén. Så småningom kommer finansministern att få slutordet.

Danne Nordling:

För att kunna bedöma regeringens ekonomiska politik borde man först mer ingående analysera den pågående ekonomiska krisens orsaker. Därför är det något förvånande att inte ens regeringen presenterar någon egentlig analys av krisorsakerna i årets finansplan. Man beskriver endast i allmänna termer 1980-talets politik och hur denna medförde en överhettning som i sin tur ledde fram till en kostnadskris. Helt kort konstaterar man att kostnadskrisen "innebär att nära 200 000 jobb har försvunnit i industrin sedan 1989".

Eftersom industrins kris är motorn i den allmänna ekonomiska krisen, är det illavarslande att industrins svårigheter beskrivs så schablonmässigt av Finansdepartementet. Att det inte enbart kan vara in-

Figur 11 **Industriproduktion och export 1989–92. Kvartal, säsongrensad serie.**

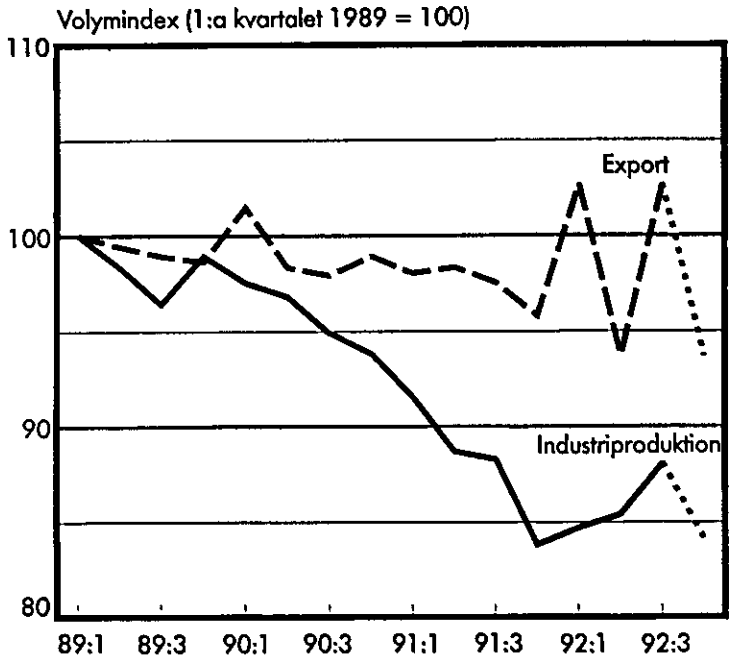

dustrins exportsvårigheter som är orsaken till krisen, borde vara lätt att konstatera om man jämför med tidigare kriser. Vid kostnadskrisen 1975 sjönk varuexporten med 11 procent redan det första året och låg sedan kvar på en låg nivå ytterligare två år. Men under den nuvarande krisen har exporten hittills bara sjunkit med en enda procent om man jämför volymerna 1992 med 1989 på helårsbasis. Att den kraftigt sjunkande industriproduktionen inte till någon större del har orsakats av att industrins export har rasat, illustreras i diagrammet "Industriproduktion och export 1989–1992" (*Figur 11*). Industriproduktionen har alltså sjunkit mycket kraftigare än industriexporten. Om man inte har det här perspektivet klart för sig att krisens orsaker till ganska stor del kan sökas på hemmamarknaden, kommer den ekonomiska politiken för att bekämpa krisen att bli inadekvat.

Ett exempel på detta felaktiga perspektiv fick vi höra redan förra veckan. Och nu utvecklade finansministern just det här perspektivet. Hon deltog i en debatt på ABF för en vecka sedan som jag lyssnade på. Hon fick då frågan varför prognoserna som hon gjorde i förra årets finansplan slog så fel. Svaret på den frågan utvecklade hon ganska ordentligt här under punkt 2 i kväll. Låt mig rekapitulera och precisera frågorna hon skulle svara på hos ABF: Varför ökar budgetunderskottet från 70 till 200 mdr kr nästa år, varför minskar BNP under de båda åren 1992 och 1993 med 2,6 procent i stället för att öka med 1,1 procent, varför minskar industriproduktionen med 2,5 procent i stället för att öka lika mycket och varför blir arbetslösheten så mycket större? Finansministern svarade då, och som hon svarade nu, att den internationella utvecklingen hade blivit mycket sämre än förutsett. Då sade hon enbart detta, nu kom hon med tillägget att orsaken också var att den pågående finanskrisen blev värre än vad som förutsågs för ett år se-

Tabell 2 **Finansplanerna 1992 och 1993. Prognoser i volymprocent.**

Prognosdatum	*Avseende*	*1992*	*1993*	*1992 och 1993*	*Prognosmiss (procentenheter)*
Januari -92	BNP	–0,2	1,3	1,1	
Januari -93		–1,2	–1,4	–2,6	–3,7
Januari -92	Varuexport	1,9	4,4	6,4	
Januari -93		1,2	5,0	6,3	–0,1
Januari -92	Industri-	–0,5	3,0	2,5	
Januari -93	produktion	–3,5	1,0	–2,5	–5,0
Januari -92	Privat	0,5	0,7	1,2	
Januari -93	konsumtion	–1,5	–3,2	–4,7	–5,9
Januari -92	Brutto-	–7,5	–1,6	–9,0	
Januari -93	investeringar	–8,7	–9,5	–17,4	–8,4

dan. Men det hela skulle ha initierats av svårigheter i utrikeshandeln. Man måste i så fall kunna konstatera att den svenska exporten har gått så mycket sämre än prognostiserat för att detta skulle vara en stor del av orsaken till att krisen har fördjupats och att prognoserna har slagit fel för åren 1992 och 1993.

Jag har roat mig med att ställa samman dessa prognoser på litet mera överskådligt sätt än vad vi fick se när finansministern redovisade dem, se *Tabell 2* "Finansplanerna 1992 och 1993". Jag har också tagit med exporten som hon inte visade upp. Jag har i tabellen ställt samman några av prognoserna för viktiga ekonomiska variabler som de redovisades i 1992 års finansplan och i årets finansplan. I kolumnen näst längst till höger sammanfattas utvecklingen både under 1992 och 1993 och allra längst till höger under rubriken "Prognosmiss" anges avvikelsen mellan årets och förra årets finansplan för de sammanlagda prognoserna. Här återfinner vi t ex de –3,7 procent, som finansministern nämnde, som utgör avvikelsen för BNP-prognosen för båda åren. Varuexporten förra året förutsågs öka med 6,4 procent sammanlagt medan prognosen i årets finansplan är 6,3 procent. Avvikelsen är väldigt liten. Trots den försämrade utvecklingen utomlands kommer kronans depreciering att uppväga detta så att förra årets exportprognos praktiskt taget helt uppfylls. Någon förklaring till försämringen i prognoserna för produktion och arbetslöshet är det svårt att upptäcka på det här området. Däremot har Finansdepartementet gjort en kraftig prognosmiss vad gäller den privata konsumtionen. Detta redovisade finansministern utan att sätta in avvikelsen i sitt rätta sammanhang. Den privata konsumtionen skulle ha ökat med 1,2 procent enligt prognosen för ett år sedan men förutses nu minska med 4,7 procent, det är alltså en felbedömning med nästan 6 procentenheter, eller 47 mdr kr, och det är tillräckligt mycket för att förklara större delen, 85 procent, av krisens fördjupning om man mäter som avvikelse i BNP.

Orsakerna till krisen och prognosavvikelserna borde, som jag framhöll inledningsvis, analyseras närmare. Vi på Skattebetalarnas förening vill naturligtvis peka på frånvaron av breda skattesänkningar och genomdrivandet av rena skattehöjningar för hushållen som en väsentlig förklaring till att den privata konsumtionen utvecklats så dåligt. Vad anser finansministern? Kommer en utförligare analys att presenteras i den reviderade finansplanen? Och kan vi vänta så länge? Om krisens fördjupning är självförvållad

borde en omprövning av politiken ske med det snaraste.

Rolf Englund:

Vårt land har stora ekonomiska problem av välkänt slag och det hade inte kunnat gå så här illa, om inte personer i ansvarig ställning, under lång tid, gjort många fel av betydande storlek. Olusten att ta på sig sin del av ansvaret är lika stor som lättförståelig. Under fältropen "Ropen skalla – ansvar åt alla" och "Ansvar bäres lättare om det delas av alla", sägs nu ofta att vi alla har ett ansvar för köpfesten under 1980-talet. Och visst har både barnfamiljen som köpte hus på 1980-talet och riksbanksledning och regeringar och ledningen för banker och finansinspektionen alla ett ansvar. Men detta ansvar är av olika storlek. En del har mer ansvar än andra. Och att ta sitt ansvar innebär inte främst att avgå när man har misskött sig, utan att ta sitt ansvar är att väl sköta sitt värv medan man har det kvar.

Misstagen ligger främst inom valuta-, ränte- och kreditpolitiken. Det är att märka att den fasta växelkursen inte inleddes med ECU-anknytningen. Under hela det glada 1980-talet hölls kronan fast i förhållande till korgen. Därmed var det omöjligt att anpassa räntan efter den inhemska svenska utvecklingen. De flesta börjar nu inse att en hög ränta för att försvara växelkursen inte går att förena med en deflationistisk intern ekonomi. På motsvarande sätt var det under 1980-talets överhettning inte möjligt att med fast växelkurs höja räntan för att hålla tillbaka inflationen utan att detta medfört ett för stort valutainflöde. Det är aldrig bra med fast växelkurs.

Det fanns varningstecken om vad som höll på att hända. Jag vill erinra om att jag från denna talarstol i januari 1990, 1991 och 1992 till finansministrarna Kjell-Olof Feldt, Allan Larsson och Anne Wibble har ställt frågan om vad de ansett om "snabbt växande utlåning mot säkerhet av aktier och fastigheter, som har stigit kraftigt i pris, om än inte i värde", om "huruvida en lånestock på 300 mdr kr i utländsk valuta (netto 30 juni 1989) innebär någon förändring för Sveriges del och i så fall vilken?" och om "motsättningen mellan det yttre kravet på höga räntor och det inhemska kravet på räntesänkning om och när den svenska inflationstakten sjunker". För ett år sedan svarade finansminister Wibble: "Rolf Englund frågade i princip om vi klarar av ett längre stålbad. Jag kan inte se att vi har några alternativ. Självklart kommer vi att klara det eftersom vi måste klara det."

Jag säger inte detta primärt för att visa mitt eget förutseende. Det jag vill visa är att det fanns information om läget att tillgå och att den som själv inte ville ta fram siffrorna kunde få informationen genom att ta del av förhandlingarna vid Nationalekonomiska Föreningen.

Lars Calmfors har i en artikel på *DN* Debatt (1992-11-26) påpekat att det borde ha stått klart för alla att kollisionen mellan den förda valutapolitiken och de tidigare kostnadsstegringarna i kombination med den internationella konjunkturnedgången, finans- och fastighetskrisen och neddragningarna i offentlig sektor riskerade att skapa en sysselsättningskatastrof. Han ställde därför frågan om hur man skall förklara den närmast dogmatiska envishet med vilken åtgärder för att motverka den exceptionella sysselsättningsnedgången avvisats.

En orsak är förmodligen, skrev han, den tendens till samstämmighet bland svenska ekonomer som många pekat på. "Till skillnad från de flesta andra länder förekommer i Sverige knappast några olika ekonomisk-politiska skolor utan det finns en stark – och skadlig – tendens att orientera sig mot samma åsikter. På sjuttiotalet var alla keynesianer. Efter några års debatt svängde i stort sett hela ekonomkåren – och tongivande politiker och journalister – till att förorda en icke-ackommodationspolitik utan undantag

Figur 12 **Penningmängd, 12-månadersförändring i procent.**

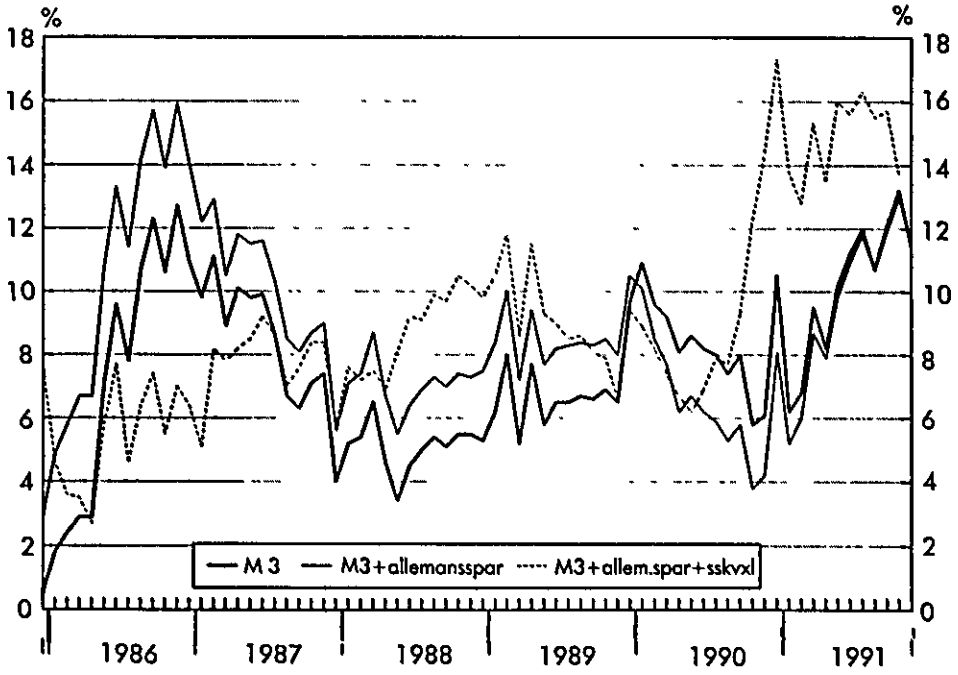

ens i exceptionella krissituationer". Att alla är eniga är väl aldrig riktigt bra – och riktigt illa är det givetvis om det sedermera visar sig, som nu har skett, att det alla var eniga om, var fel. Det är också betecknande för klimatet i Sverige att ingen såvitt jag sett har bemött Lars Calmfors artikel. Men det kanske beror på att det nu råder konsensus om att det är på det sätt som Calmfors skriver?

Själv har jag under en lång följd av år utgjort en stor del av den monetaristiska skolan av svenska ekonomer och här varje år visat diagram över penningmängd och inflation. I år skall jag nöja mig med att visa det diagram över penningmängden som Riksbanken numera publicerar tillsammans med de månatliga siffrorna över olika mått på penningmängden, *Figur 12* "Penningmängd". De heldragna linjerna är M3 inklusive och exklusive allemanssparandet, den prickade linjen är M3 + statsskuldväxlar. Som synes ligger nu siffran över den årliga ökningen i M3 vid eller tom under nollstrecket. Vi har nu ingen ökning alls i den reala penningmängden eller tom en sänkning därav. Att M3 + statsskuldväxlar har ökat så kraftigt torde bero på valutaströmmar i samband med räntearbitragelån och varierande tilltro till den förda växelkurspolitiken. I andra länder hade en sådan utveckling av penningmängden uppfattats som ett tydligt tecken på att penningpolitiken är för stram – och i vart fall som ett tydligt tecken på att något inflationstryck inte föreligger.

Jag vill därför fråga finansminister Wibble om hon anser att penningmängden nu ökar för mycket, för litet, eller lagom?

Min andra fråga gäller ansvaret för den förda växelkurspolitiken. Det meddelades häromdagen att den franska centralbanken sedan mitten på november stödköpt valuta för 173 mdr franc = något mera i kronor. Beloppet angavs av BBC som *staggering* = häpnadsväckande/

chockerande. Riksbankschefen Dennis meddelade vid presskonferensen efter beslutet att låta kronan flyta att 160 mdr kronor då hade strömmat ut från Sverige de senaste sex dygnen. Riksbanken har ännu inte meddelat storleken på de av dem gjorda terminsaffärerna, men försiktiga beräkningar anger att Riksbanken under ledning av riksbanksfullmäktiges ordförande, Staffan Burenstam Linder och med hjälp av ledamoten därav, Allan Larsson, gjort av med åtminstone 200 mdr kr i det misslyckade försöket att försvara växelkursen.

Frankrike har 57 miljoner invånare och Sverige har kanske 8 miljoner. Sverige har således förmodligen satsat mer på sitt misslyckade försvar av växelkursen än det sju gånger större Frankrike satsat på sitt framgångsrika försvar av sin växelkurs. Kostnaden för Riksbanken och därmed skattebetalarna kan överslagsvis beräknas till lågt räknat 15 procent av 200 mdr kr, vilket skulle ge ett beloppp på 30 mdr kr. Siffran kan vara betydligt större.

Nu vill jag fråga finansministern hur stor kostnaden nu beräknas bli för Riksbankens stödköp av valuta som nu måste köpas tillbaka till högre pris? Och vem, eller vilka, hon anser vara ansvariga för den förlusten? Är det regeringen, riksbankschefen eller fullmäktige? Eller är det kanske ingen alls som är ansvarig?

Erik Dahmén:

Man har rätt att säga att ett ägg är skämt utan att själv kunna värpa. Nu menar jag med det skämda ägget inte statsbudgeten utan ett mycket större ägg.

Jag skall ge ett historiskt perspektiv. 1939 kunde vi se tillbaka på ett ungefär åttioårigt förlopp då vi hade byggt upp landet med en väldig kapitalbildning och fått en mycket snabb framstegstakt. Vi hade inte någon nettoskuld till utlandet. Inte heller hade vi haft någon penningvärdeförsämring annat än under första världskriget och den tog vi tillbaka under 1920-talet. Hur ser det ut efter 1945? Först hade vi en fortsatt snabb framstegstakt, föga förvånande med tanke på att vi var ett av de få länder som hade oskadat mänskligt kapital och oskadat realkapital i ett härjat Europa. Ett nytt inslag var däremot redan då att vi fick kronisk inflation. Efter 1975 började framstegstakten att minska betydligt samtidigt som inflationstakten ökade. Vi har idag en nettoskuld till utlandet, som det av någon anledning talas väldigt litet om. Det är svårt att räkna ut hur stor den är men det rör sig i varje fall om flera hundra miljarder. Den nettoskulden har vi fått utan motsvarande så att säga extra realkapitalbildning i Sverige. Nu är min fråga: Kan detta bero på att vi i konjunkturpolitiken, dvs främst i finans- och penningpolitiken, råkat gång på gång göra den ena eller andra felbedömningen och därför råkat trampa fel på bromsen och gaspedalen och vrida fel på ratten i den sk stabiliseringspolitiken? Det har vi förvisso gjort många gånger men det kan rimligtvis inte vara huvudfelet. Inte har vi i konjunkturpolitiken blivit så mycket sämre än tidigare. Under den här efterkrigsperioden har ju för övrigt utomlands och i Sverige utkommit tusentals böcker och tidskriftsartiklar som talat om hur man skall bedriva en sådan politik, många av dem fulla av matematiska formler och diagramatiska fyrverkerier. Jag skickade till Anne Wibble häromdagen en tidskriftsartikel, som hade rubriken "Optimal fiscal policy". Det var sida upp och sida ner med formler. Det förefaller dock osannolikt att det var sådant hon behövde läsa och lära av just nu.

Vad är min slutsats? Jo, eftersom det avgörande felet inte rimligtvis kan sägas ha legat i stabiliseringspolitiska missar, måste det finnas mycket djupare liggande orsaker. Huvudorsaken ligger naturligtvis i den typ av samhälle som vuxit fram efter det andra världskriget här och mer eller mindre även i flertalet andra "västliga" länder, fastän i de flesta fall något mindre

utpräglat än i Sverige. Vad menar jag med detta?

Under mellankrigstiden hade vi inte så ambitiösa politiker. Vi hade inte en snabbt höjd ambitionsnivå när det gäller politiska beslut att påverka resursanvändningen i samhället och inkomstfördelningen i tid och rum. De offentliga utgifternas del av nationalinkomsten var låg. Under efterkrigstiden har den oavbrutet stigit. I läroböcker har det lärts ut att ökar man de offentliga utgifterna på det här sättet, är det lätt att räkna fram att det blir köpkraftsöverskott som måste verka inflationistiskt och betyda risk för obalans i utrikeshandeln. Vad skall man göra då? Ja, naturligtvis höja skatterna för att "döda" överskottsköpkraften. Då kan det ju bli stabil prisnivå och utrikeshandelsbalans. Ja, riktigt nog på papperet blev det så. Men inte i verkligheten. Prognosen byggde på två förutsättningar som båda visade sig vara orealistiska.

För det första: de pengar man fick in, som var avsedda att eliminera överskottsköpkraften, blev till större eller mindre delen betalade ut igen. Det fordras inte någon nämnvärd insikt i det politiska livets realiteter och i de politiska beslutsprocesserna för att se att utgiftsbeslut blev fattade som inte skulle ha fattats om inte pengarna ifråga hade strömmat in.

Den andra förutsättningen var att löntagaren skulle få en ökning av sin köpkraft reducerad genom höjda skatter. Så blev det inte alls i den utsträckning man räknat med. Det kom ny köpkraft ut genom att löntagarna lyckades i betydande grad kompensera sig för det ökade skattetrycket. Den mekanismen var igång redan på 1950-talet, men det var före slutet av 60-talet som man började i förhandlingar tala öppet om lön efter skatt. Gunnar Sträng blev förklarligt nog minst sagt förargad men det hjälpte ju inte. Följden av dessa skattekompenserande lönehöjningar blev att inte skatterna utan i stället inflationen svarade för det mesta av köpkraftsindragningen.

Vad kan vi nu göra åt det? Ja, det går inte med nya sk stabiliseringspolitiska försök allena. Jag ser regeringens åtgärder nu till en del som ett försök att börja bryta den inflationistiska, i vår hittillsvarande blandekonomi inbyggda motsättningen mellan ambitiösa beslut på politisk nivå och de marknads- och intresseorganisationsstyrda, "obstruerande" besluten utanför riksdagen. Försöket går i princip ut på att skära ned de offentliga utgifterna för att på den vägen försvaga motiven för obstruktionen. Det går alltså inte ut på att så att säga med våld hindra obstruktionen. Huruvida man lyckas med den strategin återstår att se. Det finns de som tror att man dessförinnan bryter nacken av sig så att vi därefter fortsätter i den kroniska inflationens och de ofta upprepade devalveringarnas trampkvarn. För min del aktar jag mig för att säga vad jag tror. Någonting annat än tro kan det inte vara fråga om.

Anne Wibble:

Rolf Englund har envisats mycket länge med de här diagrammen över penningmängden. Det kan möjligen finnas några intressenter på Riksbanken, det går väl bra att skicka dem dit.

Får jag passa på att förklara att det inte är så att de slantar som försvann ur landet i samband med att valutan skulle försvaras under hösten, 160 mdr kr som hade blivit 200 mdr kr, de har inte försvunnit. Det är inte så att samhället har gått miste om dessa slantar. Det som har hänt är att vi har dem i svenska kronor, när vi förut hade dem i utländsk valuta. Det vi har tappat är kursförlusten. Det kan vara viktigt att veta. Många människor tror att vi har förlorat hela summan på något sätt, men så är alltså inte fallet. Om man skall räkna litet mera ordentligt, så skall man till effekten av det också räkna med diskonterade värden av framtida produktionsförändringar och liknande, och eftersom detta skall vändas till något positivt,

kommer det att bli en vinst. Så slutar den kalkylen. Genom att vi anpassar politiken så att det blir bra.

Danne Nordling refererade till ABF där jag skulle påståtts ha beskrivit orsakerna till den försämrade utvecklingen på ett ofullständigt sätt. Så är inte fallet. Jag har svarat säkert hundra gånger under de senaste tio dagarna på vad som är orsaker till att det nu ser sämre ut än vad jag trodde för ett år sedan. Det är två saker som jag har utvecklat här tidigare: internationell konjunktur och en underskattning av finanskrisens djupa effekt i den svenska ekonomin. Den analys som Danne Nordling efterlyste av orsakerna till dagens problem finns i kapitel 2 i finansplanen. Det handlar bl a om grus i maskineriet och överhettning.

Beträffande Erik Dahméns terminologi kan man kanske se krisen i litet längre perspektiv och man kan möjligen kalla det för någon sorts keynesiansk mekanism, där man rör sig uppåt i en trappa, där den ena ökningen för med sig den andra i en ständigt stigande ström av ökade utgifter och ökade skatter. Det är en situation som så småningom blir ohållbar. Detta är de små stegens tyranni om man så vill, som sammantaget är en faslig massa grus som har försämrat ekonomins tillväxtkraft. Det är alldeles riktigt att vi försöker att vända den processen genom att omvandla det där gruset till smörjmedel, inte bara genom att attackera offentliga utgifter och skatter utan genom en hel rad andra strukturella förändringar. Jag menar däremot inte att det är något desperat försök, utan det är en genomtänkt strategi som har följts sedan regeringsskiftet.

Jag vill säga till Klas Eklund att hans recept går ut på att först öka de offentliga utgifterna och därmed underskottet och sedan säger han att vi kommer ändå att få låna hos olika långivare därför att vi talar om att vi kommer att rätta till det där sedan. Det finns få saker som är så genomskinliga som att vi från svensk sida skulle tala om att vi skjuter på problemet nu, för vi skall rätta till det sedan. Det har alla hört hundra gånger, tusen gånger. Detta inger icke förtroende. Jag skulle aldrig våga komma med en låneansökan på sådana premisser, utan jag tror att det är oerhört viktigt att man talar om att vi gör saker nu. Dit hör inte att än en gång höja marginalskatten, det vore bland det dummaste man kunde göra. Det skulle införa ganska stora spikar i stället för att föra bort grus i det ekonomiska maskineriet.

Jag skulle vilja återuppliva en paroll som Gösta Rehn myntade på 1950-talet, nämligen "Hata inflationen!" Jag skulle gärna vilja se att den kommer att bli det centrala i diskussioner om den ekonomiska politiken framöver. För att öka ert minne av vad som hände när vi inte hatade inflationen på 1980-talet, då steg aktiekurserna på svenska aktier med ungefär 1 000 procent, fastighetspriserna i Stockholmstrakten ökade med ungefär 800 procent, vilket är tre gånger så mycket som i något annat land. Det är inte någon hållbar utveckling, och det är inte en utveckling som främjade annat än vissa gruppers standard och inkomstutveckling. Det är inte något som jag tror har allmän acceptans, medan däremot en utveckling med låg inflationstakt bör kunna ha en allmän acceptans, eftersom detta historiskt och erfarenhetsmässigt faktiskt är det enda som innebär att vi får en uthållig tillväxt och därmed att vi får jobb i Sverige i stället för jobb utanför Sverige. Vi vill kunna vara kvar i det här landet och ha jobb här och inte tvingas flytta någon annanstans. Hata inflationen kommer att bli en utomordentlig paroll.

Eskil Wadensjö:

Jag vill tacka samtliga medverkande i debatten.